

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXVI.

ŠTEV. 11.

NOVEMBER 1916

Vsebina novembrskega zvezka:

1. E. Gangl: <i>Svojci</i> . — <i>Konec!</i>	481
2. T. Ravljan: <i>Jesensko jutro</i>	482
3. Fran Govekar: <i>Film</i> . (Konec prih.)	483
4. Fr. Milčinski: <i>Aprovizacija</i> . 3. <i>Gvidon Kodrin</i>	492
5. Fl. Golar: <i>Pesem o kosu</i>	501
6. Dr. Jož. A. Glonar: <i>Med reformacijo in romantiko</i> . (Konec.)	502
7. Dr. Zober: <i>Kedaj?</i>	509
8. Dr. Pavel Grošelj: <i>Astronomski pomenki</i> . (Konec prih.)	513
9. Književna poročila.	523
I. B—k.: <i>Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. VI. zvezek</i> . — T. D.: <i>Koledar šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1917</i> .	
10. Jubileji in nekrologi.	525
I. Paboljšar: <i>Ob desetletnici smrti Simona Gregorčiča</i> . — J. Š.: <i>Pisateljska 25letnica Eng. Gangla</i> . — P.: <i>Devetdesetletnica Luke Svetca</i> . — Br. Sokolov: † <i>Eugen Sajovic</i> .	
11. Razno.	527
I. Paboljšar: <i>Otec Rogerij, govornik v novi ljubljanski stolnici</i> . — Dr. Lončar: <i>Nekoliko narodnostne statistike o Poljaki</i> . — — a — <i>Psiholog O. Külpe</i> .	

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

E. Gangl:

Svojci.

(Odlomek.)

1.

Ko dan umira in se bliža noč,
srce viharno si želi pokoja;
a više, dalje hoče duša moja —
razbit je padel z nje temè obroč.

Kako se v naših prsih dviga moč,
želeč si dela, truda, slave, boja,
da se do veličastnega razvoja
razmahne narod — v sebe upajoč.

Srce drhteče rani mi spomin,
kot gad strupen in kakor meč nabrušen:
Herod je bil ti kum, slovenski sin!

O, mnogoteri dom nam je razrušen,
a vzdramljen iz polblaznih bolečin,
junak na novo delo gre navdušen!

5.

Srce ponosno, kot iz jekla dlan —
tako obhodil bi slovenske meje,
da tožnega ljubezen spet ogreje
in dvigne ga, kdor v zlo je zakopan.

Na delo, bratje, vsakdo je pozvan,
kdor s slutnjo gleda mirno in jasneje
in vé, da gine hitro in hitreje,
kdor solzam le je in obupu vdan!

Bodočnost je, sicer bi nas ne bilo,
ker ona k nam pošilja tisto moč,
ki v nas plodi ustvarjajočo siló.

Bodimo kakor jezdec vihrajoč,
ki je dopolnil dano naročilo,
ko dom pokliče, zanj umirajoč!

Konec!

„Sokoli moji,“ vojvoda veli,
„na vse strani se zdaj mi razletite,
za domovine slavo se borite!
Pir bodi vojna ti, junaška kri!“ —

Po zraku žvižga mečev že zamah,
razpleta vihra iskrim vrancem grive,
odletel vratom pekla je zapah,
kri brizga in poji steptane njive!

In vojvoda v daljave nem strmi . . .
Sokolov ni, ah, ni več v rodnem gnezdi!
Nebo zasveti se in spet stemni:
ugasnila je luč poslednji zvezdi . . .

T. Ravljan:

Jesensko jutro.

Tajno pošumevajo platane,
v polsnu se mrtvaški kostanj zgane,
tih gaj molči . . .

Svitla rosa pada na poljane,
kakor da po velem licu kane
solza iz oči . . .

Fran Govekar:

Film.

(Dalje.)

„In ti, Ivane, kaj nam poveš? se je okrenil Viktor k doktorju pra-porščaku, ki je sedel v kotu ob oknu in tiščal sklonjeno glavo med dlani. Toda Ivan je le odmajal, ne da bi zinil besedo. „Nočeš? Nihče te ne sili“, je dejal nadporočnik. „Toda ostaneš nam dolžnik za prihodnjič.“ In obrnil se je k meni. „Pripoveduj!“

„Imenovan sem za naučnega ministra,“ sem začel. Vsi so se zasmejali in celo Ivan se je presenečen sklonil pokonci. „Resnično, imenovan sem bil za kraljevskega naučnega ministra,“ sem ponovil. „Seveda, zdi se mi, da sem medtem že zopet odstavljen; žal, brez pokojnine.“ — Splošno obžalovanje. — „Upravljati sem moral univerzo v Trstu, tehniko v Ljubljani, umetniško akademijo v Celovcu, trgovsko in mornarsko akademijo na Reki, dvajset srednjih šol za oba spola ter 20.000 meščanskih in ljudskih šol po vsej kraljevini. In vse te šole s povsem reformiranimi učnimi načrti, vzornimi za ves svet, prilagodeni docela novim idealom in novim realnim potrebam nove kraljevine . . . pri Bogu, težka naloga! Nerad sem jo sprejel. Toda dobil sem dekret in braniti se nisem mogel več.

Janez Zaman je bil nezakonski sin. Uboga kočevska dekla ga je pustila pri premožnem kmetu brez otrok in izginila. Kmet se je otroka navadil in ga kmalu začel celo ljubiti. Deček je bil nenavadno pohleven, ljubezniv in nadarjen. Morda bi bil postal Janez slovenski kmet in trden posestnik, toda usoda je hotela drugače. Kmetica je — povsem nepričakovano — dobila otroka, dečka in Janez je bil ob ves kredit. Postal je pastir pri hiši in v šolo je smel le še pozimi. Toda katehetu in učitelju se je bil Kočevarček prikupil s svojo odprto glavo in pohlevno spodobnostjo, pa sta ga poslala v Ljubljano. Pri frančiškanih in nunah sta mu izprosila obede, kmet pa je plačal parkrat nekaj goldinarjev za posteljo pri dijaški gospodinjji. Ostalo si naj priberači sam. In čudno, Janez se je preberačil in preinstruiral in prestradal skozi vso gimnazijo. Kako je to dognal, ostane njegova tajnost; meni je nerazumljiva. Njegova vztrajnost je morala biti čudovita, čeprav je imel v svoji nadarjenosti, še bolj pa v svoji pohlevnosti zaklad, ki je bil neizčrpen, a tudi nad vse koristen.

Ko je opravil maturo, je bil še vedno majhen, bled fantek, tih in bojazljiv, zroč s svojimi vođenimi očmi kakor pravkar pretepen, sestradan kužek. A v istini je bil poln silne energije in neomajne podjetnosti. Bil je le nekaj let starejši od mene. Nenadoma se je pojavil v avli dunajskega vseučilišča. Začudil sem se mu ter ga spoštoval. Poslej je izginil. V dijaški družbi ga ni bilo videti. Zvedel sem, da pisari pri nekem odvetniku, kasneje je bil zaposlen v uradu za ljudsko štetje in končno je imel neki zaslužek v pisarni Mensae academicae. Kdaj je študiral, je zopet njegova tajnost.

Ko sem bil že urednik, se je pojavil v Ljubljani. Bil je notarski koncipijent, a hkratu je opravljal službo korektorja pri mojem mesečniku ter pri humorističnem in političnem tedniku. Vrhu tega je nabiral za vse tri liste inserate ter kasiral račune. Razvil se je v moža, a bil je še vedno isti tihi, bojazljivi in pohlevni Janez.

Koliko bede, poniževanja in zatajevanja je prestal Zaman, preden se je preboril tako daleč, morem samo slutiti. Govoril ni nikoli o sebi. Če sem ga vprašal, kako je živel in kako živi, se je bridko nasmehnil, skril oči in skomizgnil z ramo. In zopet je izginil. Deset let ga nisem videl več in skoro pozabil nanj.

Prve tedne po splošni mobilizaciji pa sem ga srečal v Šelenburgovi ulici: Zaman kot poročnik! „Tudi ti?“ se začudim in mu podam roko. Salutira in se nasmehne po svoje. „Kakor vidiš!“ — „Kje živiš?“ — „V *** sem že tretje leto notar.“ — „Bravo! Že oženjen?“ — „Da, že dve leti.“ — „Imaš obitelj?“ — Težko je odgovoril. „Da . . . Ženo in njeno hčerko.“ — Pomislil sem: Njeno hčerko, pravi. Torej ni njegova? Toda molčal sem. — „In kam te uvrste?“ — „Še nocoj odrinemo na Srbsko.“ — „Na fronto, ti?“ — Zmajal je z ramo in molčal. Nemo sva stopala dalje. Koncem ulice pa se je ustavil.

„Tri leta šele živim . . . prej sem živoraril po pasje in garal po suženjsko; tri leta šele sem srečen, neskončno srečen . . . prej sem poznal le gorje osamelosti in ahasverstva. In zdaj bi naj bilo že vsega konec? Ne, ne, premagal sem toliko, premagam še to! Moram, moram! Že zaradi nje. In hočem, hočem! Zaradi sebe, ki sem si končno srečo zaslužil. Zato na svidenje!“ Nervozno mi je podal desnico, salutiral in krenil v stran. Čudno so me pretresle njegove besede, polne zlih slutenj in zdvojnega odpora. Še nikdar ni govoril toliko in toli razburjeno. „Zdravstvuj!“ sem zaklical za njim. „In pozdravi mi ženo!“ —

Koncem decembra pa me je ustavila na ulici mlada, nekoliko debelušna, črnolasa in črnooka dama izredno rdečih lic: Zamanova žena. Mož se ji je vrnil s srbskega bojišča z ohromelo levico in zmrzlih prstov na nogi. Vojaški zdravniki so izjavili, da je levica trajno nerabna, in Zaman je odpuščen iz armade. Leži in se dolgočasi, zato prosi, naj ga posetim. Takoj sem šel ž njo. Našel sem ga v naslanjaču, levico obešeno na obvezo, noge ležeče na blazinah. Bil je v častniški uniformi in na prsih se mu je svetila nova velika srebrna hrabrostna kolajna. Zaman junak? Neverjetno! Bil je prepaden, suh in bled kakor bi bil vstal pravkar iz groba. Brada mu je porasla lici, njegove vodene oči pa so dobile neznan blesk. Groza in boleost sta zrli iz njegovih oči.

„Preskrbi mi knjig, kakršnihkoli, samo nič o vojni! Otresam se misli nanjo, borim se ž njo noč in dan . . . Morda me spravijo knjige na druga razmišljanja. Saj imaš veliko knjižnico, — daj, reši me spominov, ki me trpinčijo in me ubijajo!“ Obraz se mu je spačil in desnica je nervozno gestikulirala.

„Vem, grozno ste trpeli, zato ne moreš umiriti živcev.““

„Mesec dni v blatu, snegu in ledu . . . premočen, gladen, pre-mražen . . . vedno v roju krogel . . . In kriki ranjencev, rohnenje umirajočih, rjojenje od povsod in vrhu vsega žvižganje šrapnelov, grmenje granat . . . o, v peklu ne more biti strašnejše! — Otrpla mi je roka, odmrzli so mi trije prsti na nogah, otopela pamet, le volja je ostala živa in energija je pojeklenela. Včasih sem bil menda blazen, ker pri naskokih sem drl naprej, kričal in streljal, ne da bi se jasno zavedal, kaj počnem. Dvakrat so me lastni vojaki zgrabili in nezavestnega prinesli v kritja. Prestreljeno imam čepico, preluknjan plašč, a krogla me ni zadela; le tu vrhu glave mi je posnela košček kože. Glej, tu sem plešast! Toda ko smo se umikali od Valjeva zopet na sever, je bilo z mano konec. Ne spominjam se ničesar več . . . čul sem okoli sebe le strašno vrenje, bučanje, en sam grozen krik . . . Kako sem došel preko Save, ne vem. Menda so me nosili. Zavedel sem se šele v bolnici v Vinkovcih. Po treh tednih so me odslovili. Za vojaka nisem več sposoben, pravijo, naj grem torej dalje notarit. Ej, pa menda niti za pisarja ne bom več prida in za nobeno reč!“ Po licih mu je zagomazelo, prebledel je in skril oči.

Žena pa se je razjezila nanj: „Ali Janez! Ne poznam te več. Kaj nisi rešil vseh celih udov? Kaj bi obupaval! Ne udajmo se! Tudi roko in noge ti ozdravim in videl boš, kako bo še sram tvojih

uniformiranih padarjev pred menoj! In zopet zaviševa rokave in se vrževa skupaj na delo. Zopet bo polna tvoja pisarna in zaslužka bo sililo pri oknih in vratih, da bova komaj zdelovala!"

Bila je krasno energična žena. Kar žehtelo je iz nje podjetnosti in poguma. Zdravje je kipelo po njej in njene črne oči so žarele od neugnane bojevitosti. Zdaj šele, ko je stala pred bolnim možem neuklonjencga veselja za delo in borbo z življenjem, sem opazil, da je lepa žena.

Še par tednov sta ostala v Ljubljani. Zaman se je umirjal, njegove noge so povsem okrevale, zahajal je v kavarne in doma je čital beletrijo z neko žejno strastjo.

„Nikdar se nisem utegnil baviti z leposlovjem in zdaj nado-meščam, kar sem zamudil doslej!“ se je opravičeval. „Kaj me je brigala umetnost, ko sem moral iskati vsaj trdega črnega kruha za svoj obstanek! Lepa knjiga, dramatika, glasba, upodabljajoča umetnost in še marsikaj je bil paradiž, v katerega kruhoborec ni imel pristopa.“

Njegova žena pa se ni utrudila zdraviti njegovo levico. Ne-prestano mu jo je masirala, mu jo mazala z neko priprosto zmesjo, ki je zvedela zanjo kdo ve kje ter ga z neskončno ljubeznivo veselostjo iztrgala nervoznosti, toposti in malodušnosti. Bila je prava čudodelka. Janez se je začel celo rediti.

Častital sem ji ter ji izrazil svoje občudovanje. Toda zajokala je: „O, varate se, ker ne poznate njegovih noči. V snu ječi, hrope, plane vsako uro pokonci ter drgeta kakor šiba na vodi! Cele noči prebdeva in govori o grozotah bojišča. Spomini ga ubijajo.“

In pregovorila ga je, da sta se vrnila zopet v *** in da se je lotil notarstva. Ona mu je bila pisarica in sollicitatorka. Vodila mu je pisarno s spretnostjo in energijo, ki bi jo zanjo zavidal vsak mož. Tudi njemu se je vrnilo veselje do dela, iznebil se je nervozne budnosti, a zgodil se je tudi čudež: njegova levica je ozdravela popolnoma.

Strmel sem, ko mi je sporočil to novico. Ali je res ta priprosta žena neuklonljive volje in neporaznega zaupanja osramotila vse zdrav-nike? Ali ga je izlečila sugestivno, s krepko elektriko svojega kipečega zdravja?

Pisal mi je: „Ona je moja svetnica, čudodelka! Ozdravila mi je dušo, ozdravila roko. Kako, s čim, ne vem, — samo čutim, da sem zopet zdrav in da ne more biti moja hvaležnost nikdar dovolj velika. Zopet morem delati kakor nekdanj, in midva delava, delava

z veseljem in uspehom. Kako lepo je življenje in kako sem zopet srečen! Nikdar nisem bil junak in umreti sem se bal kot največji bojazljivec. Ves ta strah je zdaj za mano kakor grozen sen. Pridi k nama, da vidiš najino srečo, ki je ni lepše na svetu!“

Toda nisem šel, ker sem moral odriniti k svojemu polku. Šele s fronte sem mu pisal, da mu čestitam in se veselim ž njima. —

Te dni pa sem ga posetil. V blaznici. Peljal sem se k njemu ž njo. Pred poldrugim mesecem je dobil poziv, naj se predstavi vojaškim zdravnikom. Našli so, da je popolnoma zdrav ter da je tudi njegova ‚neozdravno bolna‘ levica zopet povsem izlečena. In takoj so ga pridelili stotniji, ki je bila že pripravljena, da odrine na bojišče. Teden na to je bil že zmeden. Razburjen se je vozaril po mestu in okolici, nakupoval nešteto nepotrebnih stvari zase in moštvu, razposojal in razdajal je denar, najemal posojila, prihajal celo ponoči v vojašnico ter preklečal cele ure v cerkvi pred glavnim oltarjem. Cele noči ni spal, napisal in uničil je več svojih oporok ter se poslavljal od svoje žene, češ da gre v gotovo smrt.

Dan pred odhodom stotnije pa je ves radosten pritekel v vojašnico s krikom: „Mir! Mir je sklenjen!“ Lahko si predstavljate, kakšen je bil vtisk njegovih besed. Vojaki so divjali od veselega presenečenja, vsa kasarna je bila pokonci, on pa se je z moštvom jokaje objemal in poljubljal. Stotnik in praporščak sta pomirila vojake in odvedla blaznika v pisarno. Tam jima je pripovedoval, da je Bog uslišal njegovo vročo molitev in napravil mir med narodi. „Sam Stari (Boga je imenoval dosledno le Stari!) je prišel na svet s trumo angelov in se je — prepričal. ‚Dovolj krvi, dovolj nesreče‘, je dejal. ‚Zaman, tvoj mali, ubogi, vrli narod ne bo trpel več. Bodi mir, bodi kralj, deset milijard je tvojih, da jih uporabiš za blagor svojega naroda!‘ — Seveda sta ga nemudoma spravila na opazovalnico in par ur nato v blaznico.

Nekaj tednov je bil že ondi, a svojega prepričanja, da je sam dognal sklep miru ter da je slovenski kralj, se ni iznebil več. —

Blaznica na Potoku je kakor napol graščina, napol jetnišnica. Glavno poslopje z dvema nadstropjema ima ličen stolp, nekaj balkonov in velika okna; z balkonov in zidnih napuščev vise dolgo-cvetni nagli ter cela vrsta cvetočih rož. Po pročelju se vije v šir in vzdolž razkošno bujna divja vinska trta. Okoli in okoli poslopja so skrbno gojene gredice s skupinami pestrih cvetk in najrazličnejših rastlin. Visoki zid, ki obdaja blaznico, je popolnoma zakrit z bršlinom in dvojno vrsto lip in kostanjev, ki tvorijo okoli in okoli zidu naj-

lepši drevored. — Ob peščenih potih stoje v zemljo zabite klopi. Za glavnim poslopjem so obdelane njive za kuhinjsko zelenjavo, a vse so obrobline z vrtnicami, grozdčjem in ozkim pasom cvetlic. Na levi je posebno gospodarsko poslopje s kuhinjo, shrambami, hlevi za krave in kože ter s stanovanji za posle. Daleč tam v ozadju šumi košat smrekov in jelkov gozd, a na obeh njegovih straneh, za krivan ob svojih koncih z drevjem in visokim grmovjem, stojita dve poslopji z zamreženimi okni. Povsod cvetje, zelenje, drevje največja čistoča in red. Prav prijazen vtisk.

Ko sva vstopila skozi glavni vhod, ki ima arhitektonsko okusno obliko in umetniško izvršena železna vrata, sva se oglasila najprej v ličnem paviljončku pri vratarju. Sedel je med grmovji cvetočih vrtnic za veliko gredico, ki se je kakor najlepši bosanski čilim izpreminjala v raznih bojah. Poznal je gospo, zato je le nemo dvignil svojo čepico ter se poklonil.

Tam po drevoredih so se sprehajali bolniki ali sedeli po klopeh. Večina je molče strmela predse, nekateri pa so se živo razgovarjali, se pričkali kakor v strastnih debatah ter begali nervozno gor in dol. Od nekoč sem slišal monotonsko mrmranje, kakor bi več oseb polglasno molilo, od drugod pa se je čula podla pesem ženskega grla. Pod nadzorstvom paznikov je nekaj bolnic plelo ob gredicah, nekaj bolnikov je z železnimi strguljami trebilo travo s potov, dovažalo v dvokolnicah peska in ga posipalo.

Nič vznemirljivega ni kazala ta bolnica, in če bi ne bil slišal strastnih vzkrikov, monotonskega mrmranja ter podle pesmi, bi se ne zavedal, da sem v blaznici. Po lipah in kostanjih so prepevali ščinkavci in sinice, pomladansko solnce pa je sijalo toplo in prijazno.

Gospa se je ozirala po drevoredih in bolnikih. „Vedno tiči v svoji sobi! Koliko mu prigovarjam, naj ostaja v toli lepem vremenu na vrtu: ne utegne . . . toliko dela in skrbi, pravi.“

Po dolgem hodniku sva prišla do Zamanove sobe. Pravkar je stopil iz nje zdravnik.

„Kako mu gre?“ sem vprašal.

„Bolezen se razvija povsem normalno: jasni trenotki so le še prav redki, a megalomaliji se že pridružuje strah pred sovražniki in preganjalci!“ je odgovoril zdravnik, zmajal z rameni in odšel.

Vstopila sva v svetlo, dosti prostorno sobo. Bila pa je skoro prazna: vojaška železna postelj, miza in stoli so tvorili vse pohištvo. Skozi zamreženo okno se je vsipalo solnce, videlo se je na zelen travnik in odcvetajoč mlad kostanj. Janez je stal pravkar v sobinem

kotu, zroč v zid in kakor bi premišljal. A hitro, kakor nevoljen, se je okrenil in hitel v smeri nasprotnega kota. Toda opazil je naju, se zdrznil, naju motril dva tri hipe, pa se ceremonijalno priklonil.

„Pričakoval sem Vaju,“ je dejal in nama dostojanstveno podal roko. „Sedita, prosim!“ Njegove vnete, široko odprte oči so žarele v vročičnem blesku. Bil je mršav in slaboten, kakor bi bil pravkar vstal po dolgotrajni bolezni. Nervozno je drgetalo okoli njegovih usten, razmršeni lasje so mu pokrivali čelo in ušesa, obraz pa mu je bil skoro zelenkastobled. A hitro se je okrenil, korakal v kot, ko pa je došel do stene, je kakor začuden obstal, premišljal ter se na peti vojaško ostro zavihtel in stopal naglo do nasprotne stene. Tako je korakal ves čas mojega poseta iz kota v kot kakor navit stroj.

„Dolgo se nisva videla,“ sem začel, ker je molčal, kakor da je naju pozabil.

„Ozrl se je, me ostro motril in dejal, kakor bi se bil domislil šele sedaj:

„Dà, dà, med vojno sva se videla poslednjč. Pa kako, da nosiš še uniformo? Ne vidim tega rad: vojne je že davno konec in zdaj imamo važnejše naloge!“

Gospa mi je pošepetala: „Ne ugovarjati!“ zato sem dejal:

„Vem . . . le slučajno, danes sem se tako oblekel, ker sem te hotel posetiti kot bivšega vojnega tovariša.“

„Mir, mir, sveti, plodonosni mir! Pokopana so vsa sovraštva, ljubezen in sloga vladata po vsem svetu, — konec je strašnim morijam, požigom in razdejanjem! Povsod cveto umetnosti, trgovina in obrt sta zopet na vrhuncu, ker padle so vse ovire, izginile vse zapreke — svoboda, svoboda kraljuje na vsej zemlji! In veš li, komu se ima zahvali svet za današnje blaženstvo, — ali veš?“

Gospa je pokazala s prstom nanj in dejal sem:

„Tebi, seveda, samo tebi, prijatelj!“

Za hip se je ustavil začuden. „He, ti že veš? Ali ti je zaupala ona? — Toda ne, ne, — tako ne smeta govoriti! Le Stari je ustavil vojno, le Stari je sklenil mir, le Stari ima vse zasluženje! Zapomni si: le Stari! Jaz pa sem njegov pohlevni hlapec. Molil sem, rotil sem ga na kolenih noči in dneve, neprestano, s solzami, kriki in vzdihji, dokler me ni uslišal. In On je prišel sam in je videl in zasmililo se mu je človeštvo v njegovi bedi in nesreči. In začul sem Njegov glas, ki je zvenel kakor tromba sodnjega dne in je klical mrtve iz zemlje. „Tvoj narod ne pogine in ne izgine nikdar,“ je dejal Njegov glas. „Nikdar! Nikdar!“ je ponavljal. „Razmnožiti

ga hočem, da ga bo, kolikor je peska na dnu morja in kolikor je zvezd na vrhu neba! In bogat, mogočen in slaven naj postane tvoj narod, ker je bil dober, pohleven in nem v svojem trpljenju! Nardarjen in lep je tvoj narod, zato ga postavim za gospodarja od severa do juga!“ In nad bojišči so se spreletavale kakor bliščeče zvezde trume angelov v zlatih in srebrnih oklepih in šlemih, njihove perotnice so prhutale od zemlje do neba, njihove trobente, dolge in zlate ter z zvoki, ki so segali preko gora, morja in globoko v zemljo, so zbudili padle junake. Odpirali so se grobovi ter so prihajale na dan pokopane vojske zdrave, sveže, radostno se smehljajočih obrazov, kakor bi se bile pravkar prebudile iz dolgega, strašnega sna. Vsi so se vrnili in niti eden se ni izgubil! Ah, prijatelj, bil je veličastno, razkošno lep prizor, ko so se objemali bivši sovražniki in ko so si ležale še nedavno smrtno protivne armade v naročju, na glas jokajoče in vriskajoče. V hipu so nagrmdili angeli topove, puške, sablje, bajonete, šrapnele in granate vsega sveta v ogromen stolp, višji kot najvišja gora, in tako so ustvarili večni spomenik najžalostnejše zmote človeštva, obenem pa spomenik večnega bratstva in sloge vseh narodov tega sveta. In če si slišal od radosti blazni vrisk, od prekipevajoče sreče kakor viharno morje grmeči jok mater, vdov in sirot, ko so zopet objemale svoje sinove, može in očete, pokopane in izgubljene po krvavih bojiščih in po žalostnih pokopališčih, če si videl in čul to nikoli pričakovano svidenje, potem veš, kaj sem storil človeštvu s svojo molitvijo!“

„Vem, vem!“ sem pritrdil, se ozrl v gospejine oči, polne solz in obupa. Na usta si je tiščala robec, da ni ječala glasno ob krasno mogočnih slikah svojega ljubljenelega blaznika ter ustavljala grenki in ostri vrec, ki ji je okrvavil oči in razoral lici. Zaman je korakal dalje, zamahoval z rokami, v vnetih očeh pa mu je gorela prekipevajoča blaženost, izvirajoča iz njegovih sanjarij.

„A kakšen je bil On, ki je storil na tvojo molitev ta najboljši čudež vseh stoletij?“ sem vprašal.

„On? Stari? Kako moreš vprašati! On je neviden, ker kako bi ga preneslo človeško oko! V solnčni prah bi se izpremenil človek ob enem samem hipnem pogledu nanj. Samo slišati Ga je možno in občutiti Njegovo prisotnost v drgetanju duše. In tako sem čul Njegov glas, mogočen kakor strašni grom med gorami, a obenem kakor gigantske orgle razkošno doneč, ko je velel: „Vrnite se domov, delajte, napredujte in ljubite se poslej brez konca na vekov veke!“

in stotisoč vojnih godb je zaigralo naenkrat; veselo koračnico in vojske — „vse v cvetju, z vihrajočimi zastavami, vriskajoče in uka-joče, vsak vojak roko v roki s svojo ženo, majko ali otroki — so krenile domov. Z vseh hribov in dolin so peli zvonovi, topiči so streljali v pozdrav in ob vseh cestah so stali špalirji radostnih ljudi, metajočih šopke, mahajočih z robci in kličočih: „Mir! Mir! Slava vam, junaki! Čaščen in hvaljen bodi On, ki je storil konec naši bedi in žalosti!“ — Tudi jaz sem korakal ob strani svoje ljube ženke, — ne, zdelo se mi je, da plavam ž njo v tesnem objemu v razkošnem blaženstvu pred vso našo vojsko . . . oh, kako sem bil srečen, prijatelj! — Toda takrat se je zgodilo . . . moj Bog, zakaj, — zakaj se je to zgodilo?!”

Klecajoč v kolenih je omahoval h postelji in se zgrudil na njo.

„Bilo je strašno, strašno! Mislim sem, da bom ob pamet, da mi otrpne srce od groze in presenečenja! Zgrudil sem se kakor mrtev na tla, a vendar sem čul Njegov strogi ukaz: „Janez, postavljam te za kralja Ilirije! Vladaj svojemu narodu, a bodi mu oče in sin!“ — Moj Bog, zakaj li jaz, najšibkejši, najbolj zaničevani? sem zajecjal. — „Kdor je bil ponižan, bo povišan!“ mi je bil odgovor. „Trpel si sramoto in bedo, živel v skrbeh in žalosti vse življenje, zato te postavljam na prestol, ker boš imel srce in razumevanje bolesti muk in hrepenenja tvojih podanikov!“ — Toda nisem mogel verjeti in na glas sem jokal; osramočen in čuteč svojo nesposobnost sem prosil: Gospod, jaz nisem vreden! Od kod meni tolika moč in tolika čast? — A začul sem drug glas, mil in prijazen: „Janez, vzemi svoj križ in hodi za mano!“ — In hipoma sem se zavedel in se sramoval: sprejeti moram le križ, največje trpljenje, najstrašnejšo odgovornost. A jaz sem mislil na moč in čast! Dà, vladati pomenja nositi najtežji križ, krvav pot potiti, bičan biti in umreti! — In sklonil sem glavo, pripravljen delati, trpeti in umreti za svoj narod. Vzdiham sem z besedami Križanega: Gospod, Tvoja, ne moja volja naj se zgodi! — Vidiš, tako se je zgodilo . . . Zapustiti sem moral svojo Lucijo, njeno hčerko, ki mi je bila draga, kakor bi bila iz moje krvi, ter zdaj le vladam — vladam . . . Ponoči malo spim in premišljam o svoji ogromni nalogi, snujem načrte ter ustvarjam velika dela . . .“

(Konec prihodnjic.)

Fr. Milčinski:

Aprovizacija.

3.

Gvidon Kodrin.

Tiste dni je stal kilogram pšenične moke ničlarice 2 kroni, kavo so prodajali po 14, olje po 16. Svinjski masti je bila določila slavna oblast najvišjo ceno in ta je znašala 9 kron 40 za kilogram, pa je nisi dobil pod 15 kronami in še za ta denar ne brez zvez in protekcije. Vse se je podražilo: sladkor in pesek, meso in konoplje, obleka, metle in motvoz. Vsemu blagu je poskočila vrednost; najstarejša šara iz zavrženih zalog je prišla zopet na dan in se navdušeno prodajala in kupovala. Zaničevana kopriva je bila nenadoma povišana in vsa, po koteh in ob ploteh zasežena v javno prid; skromna uš pa si je priborila vstop v najodličnejših krogov srajce. To je bilo one dni, ko je les nadomestoval usnje in so iz češpljevih peška izdelovali svilene bluže, iz žabjega kreka pa toaletno milo.

Takrat se je zgodilo, da si je umetnik Gvidon Kodrin omislil kranjsko klobaso in h klobasi četrť vina. Omislil si oboje in plačal. Kajti imel je denarja, celo obilo ga je imel in skoraj ni verjel, da ga ima, in se je ščipal v bedro, oblečeno v rjav oguljeni baržun, da se uveri, ali sanja ali bdi.

Stal je ob steni med oknoma in se zamaknjen smehljal klobasi na mizi in vinu in odviljen užival barve in plamene, ki jih je užigalo nizko popoldansko solnce ob očarljivem tihožitju.

O, to je bila slika, o kakršnih pišejo kritiki, da ne učinkuje le iz daljave, ampak je tudi iz neposredne bližine njen dojem čim najpopolnejši in ji ni treba komentarja! Ne da bi bila brez hibe ta slika! Klobasa n. pr. je perspektivno naravnost pogrešena, ker je očitno premajhna. Ali vendar je bilo le-to tihožitje šteti k onim značilnim umotvorom, ki pridobivajo na mikavnosti, čim dalj se jih gleda, bi rekli kritiki.

Slast je tako tihožitje.

In umetnik Kodrin ga je s slastjo užival in zaužil. Potem se je obliznil okoli ust, si obrisal roki v grivo in radost mu je sijala iz modrih oči. Pravkar se mu je vračala domov žena Leonora, poljubil jo je na belo čelo in ji govoril:

„Leonora, srce mojega srca, duša moje duše, čudna pota hodi kultura! Dveh let vojnih grozot je bilo treba, da si je privojevala umetnost ono mesto, ki ji gre, in da sem prodal svoj „Dim v megli“ za tristo kron, ki prej niti dvestopetdeset ne bi bil dobil zanj in še bi jih bil rad odnehal deset ali dvajset, če ne bi bilo drugače. Hvala bogovom, zmagala je kultura in dobil sem jih tristo! — Toda verjemi, na vrhuncu še ni, kajti še rasejo cene, in skoro mi je žal, da sem dal „Dim v megli“ za tristo — kako kronico bi bil lahko še iztislil. — O, kolikrat sem se prerekal z nebom, da zavistno odreka blagoslov trudu mojih rok, plodu mojega duha! Dimnikar se je podražil in brivec, mlekarica je postala gospa in svinjerejec ne dosti manj nego bog; svet se prekopicuje, vse se kreta, obrača in izpreminja, le umetnost se je pozabljena skrivala v kotu: kopicile so se mi slike, kupca od nikoder. — Bodi zahvaljeno, nebo! Zdaj umejem tvojo višjo modrost, ki je čakala, da pride godni čas, ko za brivcem in za dimnikarjem, za mlekarico in za svinjerejcem tudi umetnosti napoči zlata doba. V ropotarni in pod streho se mi dan na dan viša vrednost zaloge in ni treba geniti prsta, le da vsak teden enkrat preštevilčim slikanim platnom cene, da jih spravim v sklad s trgovom. Srce mojega srca, temu se pravi konjunktura, in duša moje duše, sklenil sem, da bova odslej vsak teden dvakrat večerjala gorko in ob nedeljah obedovala meso — ako misliš, da ne bo preveč.“

Gospa Leonora se je rahlo izluščila iz objema svojega soproga, kajti bala se je za novi klobuk — bil je kakor pesnitev iz pomladnega cvetja in čapljinega repa, ob strani sta mu padala dva dolga črna traka, torišče medlih solčnih refleksov. Varno si ga je snela pred skromnim ogledalom in odgovarjala:

„O Gvidon, grozna je vojna! Strahovit je ropot avtomobilov, strahovit je prah za njimi in smrad, in človeštvo je podivjalo: ne posvetnih, ne večnih kaznih se več ne boji in brez sramu in vere vozijo kolesarji po trotoarjih tik mimo očesa pravice, ki jih gleda in niti ne kihne. Ali grozota vojne je prenovila svet tudi na dobro plat: zbudila je vest, preobrazila vrednote. — Nekdaj je bilo . . . postrani so gledali uredniki moje podlistke in kakor milodar mi porivali po pet kronic za vsakega; za celo knjigo dvanajstih pol sem prejela od založnika piši in beri stoinpetnajst kron in pet nevezanih izvodov, dasi sem si želela vezanih, in še je godel dedec o izgubi. Trpela sém, trpela tem bolj, ko nisem verjela, da se kdaj zasučé. Nekdaj je bilo! . . . Glej, danes se tepo za knjige!

Pred knjigarno se tare ljudstva, otroci cvilijo, policaj ukazuje, šipe pokajo in enega so zmečkali. Že je nabit razglas, da se tudi za knjige vpelje krušna karta in tako uredi pravična porazdelitev duševne hrane. Že se boji prebivalstvo revizije zalog in skriva književnost, kar je ima nad dopustno mero, skriva jo po posteljah in v pečeh, pa tudi v kletih pod premogom. Založnik je pripravljen, da mi odkupi vse, kar spišem in plača ceno, kakršno bom zahtevala, in njegova soproga me pozdravlja naprej. — O, vrsta suhili let je stekla, nekdanj je bilo! . . . in tudi črevlje si dam podplatiti, da ne bom več hodila po nogovicah, ampak bom nova od nog do glave.“

Tako sta govorila in se veselila žarka sreče, ki je slednjič našel svojo pot v revno njuno gnezdo, in sta ga pozdravljala iz srca kakor proroka in glasnika boljših dni, polnih solnca.

Kakor da ju hoče po knežje nagraditi za vse prestane stiske in skrbi, ju je zdaj obsipala usoda z obema rokama s svojimi blagri. Nele v civilnih krogih, tudi v vojaških se je zbudilo presenetljivo zanimanje za slike Gvidona Kodrina. Ustno in pismeno, neposredno in po agentih so povpraševali, naročali, ponujali in drug drugega prekašali v cenah. Toda Gvidonu Kodrinu se ni mudilo. Še so mu pele v žepu kronice od prvega zaslužka; smejale so se mu velike otroške oči in je rekel: „Kultura še ni na višku, še rasejo cene, čakajmo!“ Mel si je brado, že je bila pretkana s srebrnimi nitkami, in je preudarjal, ali ne bi celo kazalo, da skrije in zataji slike — oblast si lahko domisli, pride in mu razlasti dragoceno zalogo pod resnično ceno.

Dražestna njegova soproga pa je bila pomedla po koteh in predalih in našla marsikako zavrženo in pozabljeno smet, ki so ji nove razmere nenadoma prinesle veljavo in vrednost. Sentimentalne novele, ki jih je svoj čas preizkuševališče za duševno hrano odklonilo, češ preveč so vodene, zaljubljene pesmi iz licejske dobe s potvorjenimi občutki, plesnjiv članek o ženskih pravicah, vse to in tako blago, obrisano, skrtučeno in na novo omotano, je bilo zdaj vredno zlata in ni nikdo več zavistno trdil, da je nepristno, pokvarjeno ali da utegne celo škodovati človeškemu zdravju. Oblegali so jo uredniki z vprašanji po podlistkih, pa jim je odgovarjala, da se zaradi obilnih starejših naročil ne bo mogla pečati z novimi pred tremi meseci. Posebno važnost njenega dela je priznala tudi oblast, proglasila je njen literarni obrat za podjetje, ki stoji pod državnim varstvom, in ji postavilo pred hišo moža z jako dolgim in dokaj bridkim bajonetom.

Skratka obrnili so se jima časi, kvišku sta nosila glavo in mirno zrla v bodočnost. Ni jima bilo več skrbeti zjutraj za večer, zvečer za jutri, celo založila sta se lahko in sta imela v shrambi: tri škatlje kondenzirane siratke, en kilogram tarhonje iz koruze, pol kile kavine primesi in dva kilograma margaridola, najboljšega nadomestila za pristni margarin; v kleti pa sta — o razkošje! — gojila kokoš, umetalno narejeno iz žaganja in iz paragrafov, pitala sta jo z melaso in s krušnimi kartami in jima je znesla vsak sleherni dan z uradnim pečatom opremljeno nakazilo za eno jajce. In gospa si je bila nabavila in je hranila v predalih 4 koleščke sukanca in 8 parov trakov; kajti vojska je vojska in vsak si pomagaj, kakor si moreš. Brez skrbi sta zrla v bodočnost. Uživala pa sta tudi sedanjost in sta vsak teden enkrat z udobnih prostorov v najbolj prvi vrsti občudovala moderne čudeže kinogledišča, in ko je bil gospejin god, sta ga svečano praznovala s kebrovo juho in pečeno vrano. Sebi za svoj god pa si je dal gospod izdreti zob, ki ga je že dolgo mučil, pa je le bil trpel in kanil z njim počakati do boljših razmer po vojni. In duh in telo sta se jima kopala v sami radosti.

Tačas pa je v solnčno njuno srečo treščilo kakor iz jasnega. Gvidon Kodrin je prejel povabilo na sodišče in v povabilu je stalo, da je ovaden in obtožen zaradi privijanja cen, ker je za „Dim v megli“ zahteval vnebovpijoči znesek tristo kron.

Baš one dni so bili dnevniki polni obsojenih oderuhov in se je Kodrin zlasti spominjal branjevke, ki je jajce prodala za 20 vinarjev namesto za 18 in jo je doletela kazen petih dni zapora in povrh še 20 kron globe. Računal je in se ustrašil: za 20 vinarjev toliko, potemtakem čaka njega za one tri stotake kar štiri do pet let ječe in okoli 30.000 kron globe.

Nak, rajši umreti!

Šel si je s prsti skozi grivo in stopil k predalniku. S tresočo roko je potegnil predal in segal po črni kravati. Nak, rajši umreti! Toda umreti spodobno in v lepoti!

Pa se ga je s silo, kakršno daje le obup, oklenila soproga Leonora in dva potoka sta se ji udrila iz oči.

„Gvidon“, je zaihtela, „pusti kravato in misel na smrt, pre-slaboten si in bi te strla. O in še gosposki bi se nemara zameril, pomisli, kako strogi so zakoni! Ne umri! Rajši ubeži! Ali pa se skrij: v posteljo pod slamnjak, v peč, v dimnik, pod premog! Ali pa naprosi zagovornika! Gvidon, rajši doktorja kakor smrt! Saj te morebiti vendar-le ne obsodijo, znana sem s teto sodnega vra-

tarja; k njej stopim s prošnjo in priporočilom. In če te obsodijo, saj te morebiti pomiloste, ko si nepogrešen in nimajo nikogar, da bi jim dim slikal in meglo. Gvidon moj edini, misli na domovino mili kraj in bodi junak!“

Vdal se je Gvidon Kodrin ljubeznjivim besedam svoje zveste družice. Opustil je svoj mračni naklep in odvetnik, ki se mu je zaupal, je bil slavni doktor Ribežen. V mukotrpnih skrbih je dočakal dan sodbe.

Na sodbi pa je bilo hudo. Roka pravice mu je z brezobzirno kretnjo potegnila mreno raz oči in umetnik je strmel in strmeč se zgražal, ko je gledal brezdno neusmiljenja, poleg brezdna nebotični vrh sebičnosti, oboje pa v svojem lastnem srcu.

„Torej vi ste tisti!“ ga je pozdravil sodnik in je bliskal z obrvmi. „Skoraj bi nekaj rekel . . . Hlače mora imeti seveda iz baržuna . . .“

Do tedaj se mu ni bil še nikdo obregnil ob tem oblačilu in prestrašil se je umetnik. Morebiti da je zdaj baržun prepovedan — kaj pa danes ni prepovedano? — in da je prepoved prezrl . . . Vrtal je po spominu in pričelo se mu je zdeti, da je res ali bral ali slišal nekod nekaj podobnega.

„Kar na kratko mi odgovorite,“ je ukazoval sodnik, „ali priznavate svojo krivdo ali ne?“

Umetnik Kodrin si je mel brado, zamišljen je zrl v tla in iskal pravičnega odgovora. Glas mu je bil pojoč in se mu je malce tresel. „Da . . . ne . . . nekoliko se mi zdi . . . nekaj je bilo zastran baržuna . . . prisegel vendar ne bi . . . ko je toliko ukazov in jih ne čitam in če bi jih čital, jih ne bi razumel . . .“

„Pustite baržun!“ ga je prekinil sodnik. „To vas vprašam in na to mi odgovorite, ali je res, da ste zahtevali za tisto svojo „Meglo v dimu“ 300 kron? Da ali ne?“

„Za „Dim v megli“? Tristo kron, da, tristo kron,“ je pritrdil umetnik in pogledal z velikimi očmi strogega gospoda. Baržunaste hlače so ga skrbele. Nikdar jih ni štel za važne, nosil jih je pač, kakor je rajši jedel to jed od druge, in ni preudarjal zakaj. Ali zdaj, ko mu oblast žuga, da mu jih zaseže, zdaj mu je nenadno kakor blisk švignilo skozi dušo razodetje o njih globljem pomenu, kako so mu senzitivnost, razpoloženje, inspiracija tajno zvezane z baržunom in da brez baržuna nemara ne bi mogel ustvarjati. Zakaj umetnik . . .

„Tristo kron!“ se je kregal sodnik, „da vas ni sram! Ali nimate betvice usmiljenja v srcu za vdove, za sirote in sploh? Skoraj bi nekaj rekel. — Koliko pa je stal tisti „Megleni dim“ vas?“

Umetnik se je par hipov lovil, predno mu je našel duh pot od baržuna nazaj pred sodnika. „Dim v megli“? Koliko je stal mene? Mene ni stal nič, saj ga nisem kupil, ampak sam slikal. — Toda baržun . . .“

Sodnik je nevoljno tlesknil z jezikom ob nebo. „Ne bodite taki! Skoraj bi nekaj rekel . . . Nič vas ni stal — kakšna je ta beseda? Ali je platno zastonj, ali barve nič ne stanejo — kaj?“

„Tisto?“ se je smehljajal umetnik, „tisto ni nič, kaj bo tisto — tisto še petih kron ne znaša. — Toda baržun . . .“

„K vragu z baržunom!“ je zagrmel sodnik, da se je zgenil ubogi umetnik in se oberoč prijel za ogroženo oblačilo, da ga brani do zadnjega dihljaja.

Toda oni strah je bil prazen. Nikdar in nikoder niso gojila sodišča tako črnih nakleпов in odleglo je tudi zbezanemu umetniku, ko je čul iz ust pravice nadaljnje besede: „Pustite hlače, kaj so hlače nam mar! Nosite, kakršne hočete, makar iz kararskega mramorja! Za sliko gre in ne za hlače.“ —

Zmajal je sodnik z glavo: takega obtoženca še ni imel v delu! Vzdihnil je in nadaljeval: „Gvidon Kodrin, vi torej priznavate, da vaši produkcijski stroški ne dosegaajo niti petih kron. Zahtevali ste pa za sliko tristo. To je“ — sodnik je računal — „5900 odstotkov dobička. Mož iz baržuna, ali se ne bojite, da se vam tla ne odpro pod nogami in vas ne požre pekel? Ali ste že kdaj slišali o meščanskem dobičku? Poslušajte in si naredite vozec v možgane: Pošten meščanski dobiček znaša deset od sto — vi ste jih pa zahtevali pettisočdevetsto — kaj pravite na to?“

Umetnik je molčal. Kaj naj bi odgovarjal, ko je bil račun očitno pravilen. Žal mu je prihajalo, zakaj se je vdal ženi in ni rajši umrl. Kajti kakor kaže, pet let se mu najmanj obeta ječe, povrhu pa še 20.000 kron globe — ljubi Bog! kje jih naj vzame sirota, in če bo moral sedeti še za globo, za vsakih deset kron štiriindvajset ur, potem s kaznijo sploh ne bo gotov na tem svetu, ampak mu je dober konec ostane še za oni svet.

Loteval se ga je obup in bi ga bilo strlo, da se mu niso tisti hip ujele oči ob izpreminjavi barvnih tonov na sodnikovem nosu v mrzli svetlobi odvzad. Zanimivo! Le malo okreniti bi moral sodnik glavo, za las ali dva bolj na levo, da bi se luč osredotočila baš n

vijoličastem koncu nosa, pa bi v ospredje stopila takorekoč ideja — iz portreta bi nastal simbol. Imenitno!

Že se mu je dvigala roka, da pokaže odličnemu modelu, kako naj zasuče glavo, da ujame pravo luč, pa ga je zdramil iz umetniškega snovanja nov dogodek.

Oglasil se je zagovornik, slavni doktor Ribežen. Bil je drag, toda vreden denarja, biser med biseri. Vesten in temeljit, da ne pike ni izpustil, kadar je govoril, ne pike na i, ne one h koncu stavka. Govoril je kakor knjiga in če se mu je pripetilo, da mu je zmanjkalo besede, je imel pripravljen in pri rokah izraz, ki je zalegel povsodi in vsikdar, in ta izraz se je glasil „m-ê“, in se ga je posluževal z najsijajnejšim uspehom, da mu nikdar ni moteča vrzel raztrgala gladke govornice.

Oglasil se je torej doktor Ribežen in je rekel in povedal:

„Slavno m-ê sodišče! Dasi mi ni ljubo, zagovarjati m-ê odeluštva, me vendar veže zagovorniška dolžnost, da opozorim gospoda m-ê sodnika, da njegova kalkulacija produkcijskih stroškov mojega klijenta ni popolna. Prezrl je gospod m-ê sodnik, da spada med te stroške tudi prehrana m-ê umetnika, ki mora vendar stanu primerno živeti, ako hoče producirati. Zato predlagam, da se zasliši izvedenec gospod m-ê . . .“

„Gospod m-ê? Kdo je ta gospod?“ je vprašal sodnik, ki ni ljubil zagovornikov v oni meri, kakor bi jih moral po naukih svete vere. Ljubil jih ni, ker se mu je zdelo, da vsi več vedo nego on, ali da vsaj to mislijo.

„Izvedenca, gospoda tržnega nadzornika,“ je z manj prijaznim poudarkom pojasnil slavni dr. Ribežen. „Krma se je sila podražila, zlasti so nezaslišano poskočile cene močnih krmil, (sodnik se je muzal) pardon! — tako čitamo dan na dan v strokovnih listih. Spričo tega ne dvomim, da bo imenovani gospod izvedenec izjavil m-ê . . .“

„M-ê?“ je ponovil sodnik. „Če izjavi izvedenec m-ê, kaj naj dokaže ta izjava?“

Doktor Ribežen se je razburil. „Pardon!“ je rekel. „Gospod sodnik, zahtevam, da se protokolira m-ê . . .“

„Zapisnikar, pa protokolarajte m-ê!“ je velel sodnik in pristavil: „Meni sploh ni treba izvedencev. — Čujte, obtoženec Kodrin, povejte sami — koliko ste potratili časa, da ste izgotovili oni „Prekajeni dim“ ?

„Dim v megli?“ je z vljudnim smehljajem odgovarjal umetnik. — Zavzet od zanimive igre barv na nosu pravice je bil že pozabil

na svoj položaj in zdaj se mu je zdelo, da ga izprašuje naklonjeni kritik v svrhu prijaznega poročila. „Dim v megli? V kolikem času sem ga izgotovil? O, ko mi je dozorela ideja . . . kdaj mi je pravzaprav vzklikla, ne vem; to pride, veste, kakor v sanjah . . . ali ko mi je dozorela, v enem dnevu sem bil gotov . . . seveda prenařeval in popravljal sem potem še šestokrat kako črto, kako luč, kako senco . . .“

„No torej! Všeč mi je, gospod Kodrin, da vsaj vi ne zavijate. Ne bo vam žal. Povejte pa še to: Koliko potrosite na dan za živež? Oziroma, koliko ste potrošali takrat, ko ste slikali one „Meglene saje“, ali kar so pač bile?“

„Dim v megli?“ Takrat? O, takrat sem bil suh . . . ljudje ne dajo radi na upanje . . .“ Turobno se je smehljajal gospod Kodrin in si mel brado.

„Nekaj ste vendar potrosili . . . No, pet kron na dan? Več ali manj?“ je priganjal sodnik.

„Pet kron — kje neki! Recimo dve kroni . . .“

Sodnik je računal. „Ako torej pribijemo k prvotnim stroškom petih kron za platno in barve še dve kroni za prehrano enega dne, se pač zvišajo produkcijski stroški na celih sedem kron — mi je prav žal — in smo v bistvu tam, kjer smo bili.“

Zagovornik je ugovarjal: Ta račun bi le tedaj ustrezal istini, če bi obtoženec vsak dan ustvaril sliko. Izgotovi jih pa vse leto le dve, kvečemu tri, dočim ga stane življenje enako dan na dan, naj kaj napravi ali ne.

„Tako?“ je vžrasel sodnik. „Če je črevljar lenoba in ne naredi vse dolgo leto več nego le dva para črevljev, ali si sme potem pri vsakem paru zaračunati kar za pol leta življenja? Ali bi bilo to prav? Ali bi bilo pošteno? Odgovorite, gospod Kodrin!“

„Ne bi bilo pošteno,“ je izjavil umetnik po svojem prepričanju. Črevlji so se mu videli že zdaj predragi — kaj šele, če bi se hotelo mojstrom živeti ob dveh parih kar celo leto!

„No, vidite!“ ga je pohvalil sodnik. „Saj ste drugače dostojen človek . . . škoda vas je . . . toda zakon je zakon. — Ali še kdo kaj želi?“

Splošno to vprašanje je veljalo osebi gospoda zagovornika, ki je bil sodnik o njem uverjen, da so mu spričo preodkritosrčnega priznanja obtoženčevega pač usahnile vse nadaljnje želje.

Toda ako se je vdal obtoženec, ni se vdal slavni doktor Ri-bežen. Nasprotno! Baš za konec si je bil prihranil najtehtnejši

ugovor in ta je bil: Privijanje cen je po besedilu zakona kaznjivo le pri stvareh, ki so neobhodno potrebne. Takim stvarjem pa ni prištevati slik. Ne slik v obče, ne obtoženčevih posebe. Dokaz temu izvedenci.

Sodnik je drobno pogledal in se podrgnil za levim ušesom — ondu so mu imeli svoj sedež zamotanejši preudarki. — Obtoženec se mu je pravzaprav smilil. Brez ovinkov je svojo krivdo priznaval — takega človeka soditi ni slast. In še umetnik je povrhu. Umetnik ni kakor so drugi ljudje, umetnik nosi baržunaste hlače, umetnik ne razume sveta, umetnik je otrok. Kaj bi kruta pravica z otrokom! — V resnici, o tem bi se dalo pričkat, ali je umetnost potrebna ali ni, in s tega konca bi nemara res bila mogoča oprostitev . . .

Pa je ogovoril obtoženca. „Gvidon Kodrin! Hej! Ako sanjate, izvolite se zbuditi! Vi ste umetnik, torej izvedenec v takih stvareh, pa nam povejte svoje lastno mnenje, ali je umetnost potrebna ali ni!“

Gvidon Kodrin ni sanjal. Zagovornikov ugovor ga je bil zbedel in bolel in mislil je in ugibal, ali mu ne veleva čast, biti razžaljen. Slišal je sodnikovo vprašanje. Posebno uren ni bil v svojih preudarkih, pa je vendarle razumel, da mu je zdajci položena usoda v lastno roko.

Le reči bi moral, da je ni treba umetnosti, pa bi bil prost in bi po dolgih letih morečega pomanjkanja lahko užival brez skrbi bogate sadove, ki mu jih je tako nenadno naklonila baš ta umetnost. Oziroma mu jih bo, ako jo zataji — kajti obsodba, ta bi uničila vse.

Ali jo pa res zataji, če ji zanika potrebnost? Mar se mu niso že samemu oglašali v mrkih trenutkih bridki dvomi, ali ni umetnost odveč, ko jo svet tako malo čišla, da pušča umetnika, da strada in ga gleda po strani kakor moža z lajno? O, trd mu je bil kruh in pičel in čim pičlejši je prihajal, tem češče so se mu vrstili oni mrki trenutki. Prihajali so, pa so tudi odhajali, in h koncu vendar le ni bilo sile na svetu, da bi mu omajala vero v umetnost, ki mu je bila hkratu vera vāse in vera v človeštvo. — In glej, ta vera ga ni goljufala! Ta silna doba, ki z ognjem in krvjo preobrazuje kulturo in na ostrini meča iznova tehta vrednote, ali ni slednjič v zadnjih dneh tudi umetnosti pripomogla do cene in veljave in dokazala, da ni manj potrebna od vsakdanjega kruha? — O, razkadili so se dvomi kakor megle v solncu!

In vendar — ali naj razodene to svoje sveto prepričanje, ali naj izpregovori usodno besedo, ki mu vzame zlato prostost, uniči blaženo možnost snovanja in ustvarjanja in z njo vsebino življenja?

Križali so se mu preudarki, borili se za težko odločitev — sodnik pa je vanj upiral svoje drobne oči, in zdelo se je umetniku, da postajajo drobnejše in drobnejše, in so ga boleli pogledi, kakor da mu stikata dve dolgi igli po skritih kotih možganov.

Mukotrpen vzdih se je izvil umetniku iz prsi in k nebu, vzdih in prošnja za rešitev iz groze teh dvomov in skrbi.

In nebo se ga je usmilo in mu poslalo pomoč.

Zališal je glas — od daleč, od daleč je prihajal in bolj in bolj se je bližal — začutil je na rami roko in razločil, da je glas žene.

„Gvidon, Gvidon, zbudi se! Kaj se ti sanja, sirota, da tako ječiš? Nemara ti je škodila snočnja večerja: salata brez olja, koruza brez zabele. — Bog se nas vendar usmili!“

Gvidon Kodrin se je zbudil in spoznal, da je bilo vse le sen — razprava in strah pred ječo sen, pa tudi sijajne cene slik, očarljiva klobasa in blagostanje le sen in pena. In ni vedel, ali se naj veseli, ali naj žaluje, da je tako, in preko duše mu je kakor spomin in le za hip šinilo bridko vprašanje: Ali je treba umetnosti ali ne? ... Ali je sploh česa treba? ... Ali je treba ljudi? ...

Fl. Golar:

Pesemca o kosu.

Kos je bil pri dečli v svatih,
to sta, to sta se ljubila!
Vse mu čare je odkrila
v lepih uricah in zlatih.

Snubil, pel je in poljubljal
njeno pazduho in tilnik,
in smehljal se je nasilnik,
ko nedolžnost je poljubljal.

Črna mu sedaj je duša,
kakor suknjica je črna, —
pesemca je le srebrna,
kadar svoje dekile skuša.

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Konec.)

9.

Tem bolj se razveseli človek, če v obširnem Rogerijevem delu zasledi kaj, kar vendar nekoliko zveni po domače. Slavni Župančičev cekin — če bi ga imel — bi dal našemu patru za izraz „Pater Neža“ = „tercijalka“⁵². Nečemu se naš pater, vkljub vsemu, kar smo doslej videli na njem, ni mogel ubraniti: premagala ga je slovenska pesem. Rogerij je bil poet in za to dobo celo precej spreten. Človek se kar začudi, ko naleti pri pisatelju, ki pripoveduje Slovencem, kaj pravijo o vinu „Plinius, Moyses inu Euphorus“, na sledeče verze (I, 455):

V' času S. Urbána,
Tërta s' cvèjtjam je obdána.
Iz vesséljam ta precvèjta,
inu grózde nam obetta.

Ti verzi stojé v pridigi, ki ima značilen, domače zveneč uvod. V njem pripoveduje Rogerij, kako je „Mislil inu mislil, spremišlúval . . . inu spreudárjal velíkukrat tu, kar ta Krajnska Kmetouška *Prattica* nam na ta danášni . . . dan . . . naprèj postávi, námreč: Kir Urbana téga S. Pápeža inu Martyrnika u' podóbi eniga grózda káže“. Razlágo za to sliko je našel pri nekem „Poètu, kateri pèl je od S. Urbána:

Tempus ad Urbani flores extendere vitis
incipit, & gaudens botros uvasque daturam
se spondet &c.“

Značilno je za Rogerija v tem slučaju, da ne imenuje latinskega poeta, dasi imenuje sicer vedno autorje onih latinskih verzov, ki

⁵² „Tu zamerkat imélu bi nyh velíku, inu zlasti, te *Pater Neže*: katere usè Cerkve hočjo oblájnatí, usè Altarje okušuvátí, usè buquice prebrátí, usè kronice inu *Paternoštre* ožebkrátí, po 5. 6. inu več urr u' Cerkve títat . . . (I, 495).“

jih podaja v svojem prevodu. Tako so verzi, ki jih podaja Rogerij v svojem prevodu I, 396, po Andreju Brunnerju napis na grobu sv. Florijana. Rogerij jih je poslovenil:

O Martyrnik Svet Florian!
 Ti kir od Buga si nam dan
 K Várhu t'ga Ognja syli:
 Pred tem nass vári dan tar núč
 V' posvejtni zmáme dáj pomúč,
 Da ta nass naprésyli.

Kakor tukaj, priobči tudi I, 653 najprej latinski original verzov, ki jih je v čast sv. Petra in Pavla zložila „Elpis Žena téga Boëtia“ in jih posloveni:

O srečni Rim! kir Firštou dvèh
 S' Kryujo si posvečen obèh:
 Lep'ga te dèla letéh kry
 V' lepóte usè de mójstriš ti.

V obeh primerih — uvod drugega je posebno učinkovit — so delali apostrofi enake preglavice Rogeriju kakor stavcu, ki jih je obakrat postavil na krivo mesto (tg'a, Le'pga). Če dodamo k tem primerom še številne, rimane sinopse (126 jih je) in metrične prevode citatov iz latinske poezije, v katerih se vseskozi opaža zanimivi proces, kako se iz kvantitativnega latinskega metra stopnjema razvija kvalitativni slovenski, dobimo precej obsežno gradivo, ki ga zgodovinar naše poezije ne bo smel prezreti.

10.

Rogerijeve pridige so vseskozi učene, školastične. Njih vsebina govori sicer „de virtutibus et vitiis, poena et gloria“, toda njih zasnova je vseskozi tematična, njihova strogo izvedena particija je vseskozi znak školasticizma. Abraham pa je zastopnik popularne, praktično asketične struje; njegove pridige so brez particije⁵³, ki je baš za Rogerija tako značilna. To je temeljna razlika med obema pisateljema, ki nam brani govoriti o kaki odvisnosti ali vplivu. V podrobnostih je seveda še več razločkov.

Treba se samo spomniti, s kako skrbjo podpre naš Rogerij vsako svojo trditev z imenom kakega autorja. Abrahama pa ne na-

⁵³ Karajan, Abraham a Sancta Clara. Wien, 1867. Str. 96—97.

vede na nobenem mestu! Tudi se ne sme prezreti za Rogerija zelo značilno dejstvo, da citira tako malo nemških spisov: vsi, kar jih je pri njem navedenih, bi šli na prste ene roke. Nemški naslov ima (ob robu) citiran samo eden (I, 581). Vse to v času, ko je bilo vendar nemških predlog že dovolj. Toda tudi to je značilno za Rogerija, ki je slep in gluh za svojo dobo. Pri Abrahamu pa imamo pestro sliko njegove dobe, posebno Dunaja, kakor je Abraham s svojimi spisi sploh dokument svojega časa. Ne samo po vsebini, ampak tudi po svojem literarnem štilu, ki kaže vse znake stilističnega propada in podivjanosti v 17. stoletju. Strogo Rogerijevo particijo nadomešča pri Abrahamu lahko, asocijativno spajanje posameznih delov; kar je pri njem retorike, je vseskozi tako razdivjana, da je že absurda. Abraham ni umetnik, on je stilističen žongler, ki uganja svoje „umetnosti“, da lažje pove svoje bridke resnice. Za to masko, ki je včasih mučno komedijantska⁵⁴, pa stoji mož, ki gleda svet z bistrimi, odprtimi očmi, ki je vseskozi izrazita individualnost in občudovanja vreden značaj. Rogerijevo delo kaže, da ga je ustvaril razmišljajoč umetnik, učen arhitekt, ki mu človek ne more odrekati umetniških darov in vrlin. Toda v tem delu ni prav nič individualnega, Rogerija-človeka ne najdemo nikjer. „Rogerij“ je samo tip, gluh in slep instrument v službi „S. M. Cerkve“.

Humor je pri Abrahamu izrazito retorično sredstvo, ki ga zavedno, mnogokrat pretirano rabi. Pri Rogeriju ne najdemo nobenega humorja, samo neprostopoljnega (n. pr. I, 32). Zanimivo je tudi primerjati oba pisatelja glede njunega besednega zaklada. Abraham ma neverjetno bogat besedni zaklad, ki mu ga daje njegovo bistro opazovanje sveta in življenja. Rogerijev besedni zaklad je tudi velik, toda pozna se mu, da je preiščeno porabljen in izbran. Abrahamova dikcija je živa, sočna, prekipevajoča, Rogerijeva je vseskozi trezna, preiščena, konštruirana. Pri njem ni nobenih za Abrahama tako zelo značilnih besednih igračk, če ne štejemo sem kopičenja tautologij in sinonimov in enakih stilističnih prikazni, kakor tolikokrat se ponavljajoče „biti, gratat inu postati“. Tudi na tem se vidi, kolika je razlika med njim in Abrahamom, ki si je za svoje geslo izbral značilne besede: „Pango, Pingo, Pungo“, ki precej dobro karakterizirajo njegovo umetnost⁵⁵.

⁵⁴ Da so ga že njegovi sodobniki imeli za „norčka“ (tudi na dvoru je moral igrati „dvornega norca“), za to je pri Karajanu dovolj dokazov.

⁵⁵ Hart, Jul. *Gesch. der Weltliteratur und des Theaters aller Zeiten u. Völker*. Neudamm 1894 - 96. II, 534.

Pri tako temeljnih razlikah nas ne morejo motiti v naši sodbi enakosti pri obeh pridigarjih, ki izhajajo iz dejstva, da sta oba baš pridigarja; kakor Rogerij, tako tudi Abraham n. pr. „potuje“ v pridigi iz kraja v kraj⁵⁶. Čim bliže se seznanimo z obema, tembolj se nam utrdi spoznanje, da med njima ni nobene sorodnosti, niti odvisnosti, da sta si celo dva prava antipoda.

11.

Poleg školastike najdemo v Rogerijevem delu tudi nekoliko — precej neznatnih — sledov mistike. Številke v podrobnem opisu Kristusovega trpljenja se strinjajo s podatki v mističnih delih⁵⁷, deloma tudi s številkami v „Duhovni brambi“, str. 78, med avtorji, ki jih Rogerij navaja, najdemo mnogo mistikov. Tudi tipološka živalska simbolika, ki je seveda starejša ko ta mistika, spada v ta milje. Značilno pa je, da vidi in opisuje Rogerij na živalih pred vsem one lastnosti, ki človeku ne morejo biti vzor in zgled. Pri njem se nahaja „ta neumna živyna“ (I, 568), „poredna beštja“ (II, 557), in na treh mestih (I, 273; II, 468, 557) imamo dolgo listo živali, pri katerih so našteje samo njih slabe lastnosti. Edina žival, ki jo vsaj nekoliko ceni, je pri njem pelikan. Vse to, posebno pa njegovo povdarjanje živalske „neumnosti“, izhaja pri Rogeriju tudi iz školastike in je viden sled Aristotelovih nazorov, recipiranih v školaistični filozofiji⁵⁸. Na tem se vidi, kako velika razdalja je med Rogerijem in sv. Frančiškom Asiškim, onim mistikom, ki je bil ustanovitelj njegovega reda, ki je pridigal ribam in imenoval solnce svojega „brata“.

Vse to kaže, da ne moremo govoriti o kakem vplivu mističnih spisov na Rogerija, kar se je parkrat poskušalo⁵⁹. Martina Kohemskega omeni trikrat (II, 273 . . . en brumni mvojga S. Ordna . . ., 444, 655), toda v vseh teh slučajih prinaša samo zglede iz njegovih zbornikov („Alphabetum historicum“ in „Exempelbuch“), ki imajo ravno vsled svoje enciklopedičnosti manj ascetične, mistične vsebine

⁵⁶ Karajanu, ki je o Abrahamu napisal temeljno, fino delo, se je pripetil kuriozjen lapsus, da je to pridigarsko figuro razumel dobesedno (l. c. str. 230 do 231). Deloma ga je pri tem zapeljal njegov neumestni racionalizem, s katerim opisuje Abrahama (prim. posebno n. n. m. str. 140 in 218).

⁵⁷ Fr. Rebol v „Času“ III. (1909), str. 206.

⁵⁸ Drtina: Miselni razvoj evropskega človeštva. V Ljubljani, 1908—1909. Str. 220—221. (Znanstvena knjižnica „Omladine“ I.).

⁵⁹ „Čas“ III. (1909), str. 205—206. Pregelj n. m. str. 7—8.

ko druga Martinova dela. Rogerij in Martin nimata nič skupnega; kako bi sicer mistične „Sedem Saklepne molitve“, ki so štajerski prevod strani 68—75 Kolomonovega žegna, mogle trditi, da so „iz molitnih bukvic časti vrednega Kapucinarja P. M. Kohema, katere so imenovane: „Veliki sadeni vert.“

Zaman iščemo v Rogerijevem delu sledove mistične prisrčnosti⁶⁰. Dasi tudi prave školastične globine ne najdemo. Njegov školasticizem je zunanji in površen: množina učenih citatov, razlage na duhovno „vižo“, igračkanje s figurami in simboli, ki hoče biti učeno, ki pa vendar ne more nadomestiti konciznosti školastične argumentacije. Literarna manira je preobladala njegovo voljo, ki pa se vendar jasno kaže. Pridigar, ki mu ves svet eksistira samo za to, da ga „duhovno“ razlaga, ne vidi njegove realnosti in ima svoje duhovne oči uprte samo v sfere, ki leže onstran realnega sveta. To kaže naslov njegovega dela, ki se da razložiti samo s pomočjo te simbolike. „Palmarium empyreum“ se pravi po naše „zmagoviti empyreum“. Z besedo „empyreum“ so v srednjem veku označevali ono sfero onstran zemlje, planetov in stalnic, v kateri je bivališče blaženih⁶¹. „Palmarium“ treba tolmačiti simbolično; palma je znak zmage, pred vsem pa atribut mučenikov, ki zavzemajo večino Rogerijevih pridig. Celotni naslov pomeni dobesedno isto, kar 160 let pozneje Stöger-Šmucova „Nebeška krona“ ali Križaničev „Nebeški venec“.

Ta alegorična, simbolična literarna manira, katere pravi izvor tiči v stojični in sofistični filozofiji⁶² in ki je, prepojena z različnimi orientalskimi elementi, preko aleksandrijske šole prešla v katoliško eksegezo, je zapustila v naši literaturi trajne sledove. To se ne kaže samo v celotnem značaju pisateljev, kakor je n. pr. Rogerij, ampak tudi v postranskih zunanostih, celo že v različnih naslovih pri različnih pisateljih. Došenova: „Aždaja sedmoglava, trostrukim kopljem udarena“, Zupancv „Plutarčik“, dvojni naslovi Volkmerjevih basni, Veritija „Popotnik široke in voske poti“, Prešernov „prerojen Feniks“, vse to so primeri, ki bi se dali brez posebnega truda pomnožiti in ki samo dokazujejo kontinuiteto te literarne manire. „Atlant“ je tudi v našem jeziku nje neizbrisni sled.

⁶⁰ O bistvu mistike prim. članek: „Die Mystik im Predigerorden“ v zborniku: Zum Jubiläum des Prediger-Ordens. Hg. v. P. Leander M. Klotz, O. P. Graz, 1916. Str. 38—51.

⁶¹ Drtina, n. n. m. str. 226.

⁶² Spingarn I. E.: A history of literary criticism in the renaissance. New York, 1899. Str. 7.

Po isti poti smo dobili stilistični motiv: „Čebelo“. V emblematiki se čebela zelo pogosto rabi; v času, ki ima tako veselje na teh igračkah, ima papež Urban VIII. (1623—1644) tri čebele v grbu, kar seveda ni moglo ostati brez vpliva na cerkveno literaturo. Ravno tako si privzamejo mnoge italijanske akademije čebelo za svoj simbol⁶³. Menda je bilo nekoliko Rogerijevih pridig že spisanih, na vsak način je Rogerij že živel, ko se je v letu 1693, letu Valvasorjeve smrti, v Ljubljani osnovala učena družba, ki si je nadelala ime „Academia operosorum“ in vzela čebelo za zgled in simbol. Glavna, edina naloga članov te akademije je bila, „nach Art der Bienen die Blumen verschiedener Autoren zu kosten und gleichsam in einen Stock zusammenzutragen“⁶⁴. Rogerij sam se primerja s čebelo (I, 308) in govori v 80. pridigi (II, 204—213) obširno o čebelah. „Kranjska Čbelica“ je te literarne manire očitiden sled, ali vsaj „sacrificium ad captandam benevolentiam“. In globoko v 19. stoletju piše Toman v „Novicah“ 7. januarja 1863: „Mislimo in nabirajmo moči, da ustanovimo Matico slovensko, iz ktere, kakor bučele iz ulnjaka, naj prileté podučilne knjige za narod naš mili“⁶⁵. Tak stavek je v našem današnjem jeziku popolnoma nemogoč. Proti temu se ne upira samo naš latentni jezikovni čut, ampak tudi zavest, da tiče izvori in globlje korenine jezika vse kje drugje, samo ne v učenjskih špekulacijah in igračkah. —

Enak stilističen motiv, ki je izšel iz iste struje, je „Feniks“. Prešeren ga je porabil dvakrat: v spominu na Valentina Vodnika v in v besedah, ki jih govori „pisar“ ukaželjnemu „učencu“. Obakrat je Prešeren porabil ta motiv za to, da karakterizira starejšo literarno šolo!

12.

V našem slovstvu je ta školastično-baročna manira — do malih sledov — izginila, v narod ni nikdar prodrła. Da mu je vedno ostala popolnoma tuja, to nam dokazuje velika množina apokrifnih spisov mističnega izvora in mistične vsebine, ki so nastali v tej dobi, ki so dolgo tvorili edino narodno (narodovo!) literaturo in v katerih se jasno kaže reakcija zoper tuje, neplodno učenjaštvo takratne naše inteligence.

⁶³ Picinelli: *Mundus symb.* I. VIII. cap. I. Num. 23, 27, 31.

⁶⁴ *Mitth. des hist. Ver. f. Krain*, Juni 1861.

⁶⁵ Levstik, *Zbr. sp.* III, 1, str. 275.

Ta literatura, ki je res znak in dokument našega narodnega življenja, je „vsemu svetu nepoznana, od nikogar spoštovana“. Tega je deloma kriva nje vsebina. Ti pisatelji so se, baš v tem se kaže njih opozicija proti školasticizmu, oprli na mistiko, ki jim je vendar dala nekaj notranjega, dušo in srce zadovoljujočega življenja. Ta mistika pa ni bila nikdar na nobeni strani pravično ocenjena. Dogmatiki so jo preganjali kot brezversko ali praznoverno⁶⁶, prosvetljenci 18. stoletja so jo sistematično zatirali kot neumno, racionalisti 19. stoletja so nad njo tako neizmerno vzvišeni, da se jim zdi samo še — smešna. Vsi ti pa ne vidijo, da je ta literatura nastala iz notranje potrebe globoko vernega naroda, ki je v težkih časih iskal duši hrane in srcu utehe, pa dobival samo — ekscerpte iz folijantov. V takih časih so lahko nastali ljudje, kakor Naglič, ki si je od vseh strani iskal slovenske knjige in jih ekscerpiral, in Drabosnjak, ki si je knjige celo sam tiskal. Dva moža, ki sta nam komaj šele poznana, ki pa gotovo nista bila osamljena. Dve živi, neizmerno simpatični priči naše narodove duše, ki z občudovanja vredno žilavostjo išče širšega društvenega obzorja.

Stališče, ki vidi v tej literaturi samo ali pretežno le „praznoverje“, je tudi s človeške strani ozkosrčno. V vseh teh tekstih, raznih molitvah, žegnih, pismih, ki so padla z neba i. t. d. se skoro vedno najde pasus, ki pravi, da pomagajo pri težkem porodu. To nam kaže, da so jih prepisovale in kolportirale mlade matere, ki so hotele na ta način dobiti pomoč v oni najtežji uri svojega življenja, ko so bile brez pomoči sveta in zapuščene od cerkve: porod je stigmatiziran s podedovanim grehom in „vpeljavanjem“. Človeško sočutje tem mladim materam, onim možem, ko so v času duševne lakote — „non erat, qui frangeret eis!“ — poiskali duševnega kruha, kjer so ga baš našli, pa vsaj nekaj pravičnega umevanja in spoštovanja!

⁶⁶ Prim. Sloimškov članek: „Kriva véra od šest rimskih maš ino dvanajst postnih petkov“ v I. letniku njegovih „Drobtinc“ (1846) str. 51—59,

Dr. Zober:

Kedaj?

Še pred pol letom sem sedel v naši tesni pisarni. Pred vratmi, na levi, ob stražnici, je viselo obešenih nekaj dolgočasnih črnih tablic z belimi napisi. Pisarna je bila polna vojakov, sedečih vsak ob svoji mizi, z obrazi popolnoma enakih izrazov, kakor da so sami dvojčki. Nad glavami je kakor skupna gloriola plaval modrikasti dim smotk in cigaret. Mnogokrat je dolgobrki narednik razgrajal, seveda le v stotnikovi odsotnosti. Če si napeto sledil njegovim izvajanjem, nisi razumel, kaj pravzaprav želi. Mnogokrat so zazvenčale ostroge, mnogokrat je bilo treba sredi dolgega seštevanja skočiti od zeleno preoblečene hrastove mize, da je stolec odletel z ropotom, ter stati v pozoru in gledati vstopivšemu višjemu častniku v mrki ali brezbrizni ali pa veseljaški obraz. Sicer nam je potekal čas v sivi enakomernosti. Baraka, menaža, pisarna, raport; ravnilo, narednik, brojenje in številjenje; dnevno povelje, menaža, baraka. Odmore je napolnjevala okorna vojaška šala, časopis, včasih smotka. Včasih nas je službeno, ne zasebno, pobunilo kakšno posebno povelje, došlo od nekod daleč, nerazumljivo in nepojmljivo za nas vse, ki smo živeli to neverjetno življenje. Zdelo se nam je vsem, da posnemamo medvede v zimskem spanju in da čakamo na poletje, to je, na ono življenje, koje smo živeli „prej“ in ki se nam je edino zdelo vredno, da je živiš. In da čakaš, da se zopet povrne. Kedaj?

Naenkrat je zašumela nad nami nova doba, da se je sami nismo prav zavedli. Narednik je postal prijaznejši in je mnogo govoril o ženi in otrocih. Jetični poddesetnik Hovorká, ki je pri pregledovanju edini „odletel“, se je tiščal svoje peči, pri kateri se je skoraj opekel, in si ni več, kakor doslej vedno, upal povpraševati nas, kako bi se uspešneje priril do superarbitracije, tam da ga gotovo izpuste domov, kjer bo ozdravel . . . Nekega večera so nas pospravili v vagone ter nas odpeljali preko noči in poljan, preko dolgih tednov, preko vedno enakih magacinov, vežbališč in barak. Vsi naokrog so govorili, čutili, delali, jedli, spali, upali kakor jaz. „Kedaj?“ je naše edino vprašanje. Kakor da smo vsi skupaj neizmerna množica sivega graha in vsak izmed nas da velja za eno grahovo zrno, drugo drugemu popolnoma enako zunaj in znotraj.

Danes korakamo v sklenjeni štiristopni koloni. Ne vem, kje jej je konec, ne začetek, ne koliko nas je, ne kam gremo. Rekli so nam, da pridemo za dan ali dva ali za teden dni v ogenj, da nadomestimo druge. Na oddaljeno neprestano grmenje smo se že navadili. Zadaj nekje za tem hribovjem so, morda deset, morda petdeset kilometrov oddaljeni. Da jih dosežemo, koliko rabimo? Kaj je to, ura, kaj je kilometer? Ni smisla za mere časa in kraja, včasih le za solnce, za zelenje, vedno za pokojnost, za tihi božji mir. Kedaj?

Dolga blatna razvožena se vije cesta preko mlak. Od nikoder, nikamor. Griči, doline, brda z bukovjem in smrečjem ob desni in levi. Včasih vas ali dvorec, hiša, znamenje, bela breza. Včasih pšenica, vsa poležana v deževju. Potem zopet gozd. Pred nami, nizko zavešena z raztrganimi meglami, srednje visoka gora. Njen čudni gorski hrbet je nagosto porastel z bukovjem. Izza te gore prihaja z vetrom oni grom, ono udarjanje, kakor da kujejo Vulkanovi velikani na zveneča nakovala. Kadar pade posebno težko kladivo, se spogledata dva, trije. Nikdo ne razlaga več kalibrov, poznamo jih že zdavnaj po njihovih glasovih. Pesem, pogovor, šala, celo kletev je utihnila že zdavnaj, le neutrudljivi trobentač trga včasih ozračje s svojim tra-ra-rata-tra-ta-draa. Dež šiva v gostih tenkih curkih, kaplje polze s čapkinega ščitka po obrazu, padajo pod zavihane ovratnike na vrat, siva debela uniforma postaja od hipa do hipa težja in se opleta rok in nog. V škornjih žmika. Bodalo, puška, roke, telečnjak, vse je mokro, moker je tobak v vreči, razmočen je kruh, razmočene so misli. Sklonjenih glav korakamo stop stop stop, v mlako, po kolotečinah, po kamenju; koder stopi noga tvojega prednika, stopiš tudi ti. Ta noga je edini motor tvoje volje. Célo tvoje obzorje se omejuje na ta izrezek. Dve z blatom obdani peti, blaten in moker konec plašča, puškino kopito. Peti se menjata, levo, desno, levo, desno, ena, dve. Mehanično strmiš vanji in v puškino kopito, mehanično stopaš tudi ti ena, dve, ena, dve. Puškino kopito je rjavo, okroglo, po njegovem svetlem okovu polze kaplje, enake onim, ki polze s čapkinega ščitka na tvoj obraz, in onim, ki padajo v tenkih curkih neprestano, neprestano, levo in desno, ena, dve, ena, dve. Vsi zvoki enoličnosti, enakomernosti, sive mokrote in žolte ilovice, šum korakajočega moštva, klopot po mlakah, na levo in desno, ena, dve, vmes pa oddaljeni grom houfnic in topov z onstran gore, z onstran sveta, vse to se ti zliva v eno samo sivo simfonijo: Kedaj, kedaj?

Je-li istina vse to? Ali ne spiš morda doma na divanu in ne sanjaš tega kopita, tega para pred tvojimi očmi menjajočih se škornjev, tega enakomernega topotanja kolone po blatu, v tenko curlja-jočem dežju?

Stopamo mimo kmečkega doma; stopnice, zaprta okna, kakor da ni nikogar doma. Na dvorišču stoji starka in gleda v nas, kakor da sanja tudi ona. Mokri lasje jej silijo v čelo. Poleg nje drži vojak konja. Častnika, ki je razjahal, ne vidiš. — Ni nikjer otrok, nikjer kokoši ali vsaj vran? Nikjer! In vendar, pozdravljen, dom ob cesti, dom mirnih ljudi! Pozdravljen, pozdrav iz prejšnjih dni! Kje je, beli dom, tvoj gospodar? Morda je med nami, pred ali za menoj, v tej molčeči koloni moštva, korakajočega v drobnem dežju po tej dolini — ali je to dolina? — od nikoder, nikamor, z vedno enakim korakom. Morda pa leži na zemlji ali pod njo, in isti dež, ki moči nas, namaka z nepretrganimi drobnimi curki odprte grobove, pokrite mogile, onstran te gore, blizu ali daleč, kjerkoli. Morda mu curlja za vrat, kakor meni — čudna misel. Oni tam je mrtev, obdan od mokre goste ilovice, morda pokrit z apnom, in tudi njemu curlja dež za vrat skozi vso to ilovico, on pa leži in se ne more braniti. A mi korakamo v istem dežju mimo njegovega doma, strmimo brezizrazno v zaprta okna, na zapuščeno dvorišče in stopamo. Od nikoder, nikamor! Ena, dve, ena dve. Tra-ra-ta-ra-tram-ta-draa . . .

Pozdravljen! Nov cutaway, slamnik nekoliko v teme, svilen ovratnico, o, kako lepa risba! Značka „Rdeči pečat“? Ali „High life“? In rokavice! Letos nosimo svetlozoltle s tremi gosenicami na vrhu. Kaj praviš, včeraj pri Hlávi, ona zlatolaska? O škandalu z zamorci na Riegráku si gotovo čital danes? Letos bo sokolski zlet. Kako se neki postavijo naši? Tekma za prvenstvo bo huda. — Glej jo, kako se nastavlja, — toda členke ima fine in . . . no, hodiva, takšnih najdeš doli na Přikopih več. Ti in tvoja navdušenost za „linijo“! Čakaj, v Ljubljani te bo tvoja zaročenka prijela za uhlje. A propos, — Ljubljana se bo tudi kmalu „napravila“, okus se je odločno izboljšal, četudi . . . — pojdeva danes v Dívadlo? Ali raje kam drugam?

Pa zgodaj domov. Jutri treba opraviti marsikaj. Vso knjižnico si moram pregledati. Rabim materijala za nov študij. Naša socialna vprašanja . . . Izselsjevanje . . . Med klijenti v pisarni tolikrat zadeneš ob nje. Sicer pa zanimivi tipi! Civilno pravo in pravno čutenje našega kmečkega človeka! — Občinske volitve . . .

Kdo je ta elegantni gospod, ki mu vidiš oddaleč, da je porabil mnogo skrbnosti na svojo zunanost od prečke v laseh, od

razumnega obraza do novih čevljev, rokavic in palice s srebrno kljuko? Kako umerjene so kretnje njegove trenirane, ozke roke, kako primerno spremljajo te kretnje njegovo duhovito besedovanje, kako podčrtavajo vse, kar povdarja!

In o čem razpravljata, razpravljava? O gospodarskih problemih, o psihologiji mase, o umetnosti, o znanosti? Sedaj, na blatni cesti, v curljajočem dežju, pešec v koloni, sedaj si se srečal s tem skrbno počesanim, izbrano obutim in orokavičenim gospodom, da govori o tisoč in eni lepoti tvojega preteklega življenja, ki je bilo, predno so te vtaknili v sive gamaše, sivi plašč, ti dali puško in bodalo in te poslali na pot v smeri proti gromu. Zakaj ni ta elegantni gospod poškrabljen z blatom, zakaj nima ovratnika privihnjenega, zakaj ne leži pod apnom in ilovico, da bi tudi njemu, negibnemu, kapljala voda za vrat?

Je to Dolef? Fuimus Troës?

Ne, to ni Dolef. To je slovenski inteligent, ki se je zanimal za znanstveno pojmovanje svojega naroda, vseh njegovih prilik in neprilik, ki je čital in izdajal revije in gorel za vse, „kar srce si lepega obeta“, in ki je iskal utehe v kulturi, v kultiviranju.

Alter Ego nas vseh je to, s katerim sva se srečala na tej blatni poti, samo da on, genijalni aforist in izgubljeni študent ni več „raztrgan ves in razcapan“, marveč skrbno oblečen, ne več zapit, nego marljiv delavec v uradu in doma, modern človek, ki najde med delom odmore slastnega užitka, — Alter Ego nas vseh me je srečal sredi te ceste, ki nas ne vodi nikamor, od nikoder, me nagovoril in mi iznova vzbudil vprašanje: Kedaj? Kedaj? Kedaj?

Blatna se vijuga ilovnata cesta pred nami. Drobn curlja dež, drobne kaplje rose s ščitka na lice, pod mokro čapko se klanja glava in tope oči se upirajo v premikanje prednikovih pet, v njegovo puškino kopito. Za vrat curlja, izpod noge brizgne, troblja zapoje zategli signal tra-ti-ta-taa! in kolona krene na desno, da se umakne v bobnečem diru bližajoči se vrsti vozov, vozečih nam hrano na mesto, kjer bomo taborili sredi razmočenih travnikov.

Séde li tudi oni z nami s skodelo vojaške konzerve, oni, mimo čegar doma smo stopali, oni, ki leži pod apnom in ilovico in si ne more zavihat ovratnika pred deževnimi curki?

Se li vrne k svojemu domu?

In Alter Ego?

Kedaj, kedaj, kedaj?

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

(Dalje.)

II. Mars, zvezda ugank.

Če bi mi bilo dano na izbiro, v katerem delu prostranega vesoljstva bi se hotel znova naroditi, tedaj bi si poiskal jako skromen kotiček. Ne pozelel bi si po onih magičnih deželah, ki jim v mavrični lepoti sije troje ogromnih raznobarnih solnc in ki se preko njih prelivajo zarje in dnevi v trojni, vijolični, rdeči in zeleni luči, tudi bi me ne mikalo toliko nastaniti se v meglenem repu kakega kometa in prejadrtati na njem nepoznane nebesne dalje: prav brez vsakega pomisleka bi se odločil za ponižnega Marsa.

„Zakaj neki?“ si misliš.

Saj je vendar tako majhen in siromašen ta svet! Devet njegovih kroglic bi moral zgnesti, da ustvariš eno samo zemljo. — Saj leži njegovo kraljestvo tako blizu naše rodne domačije, v ugodnem slučaju jedva 57 milijonov kilometrov daleč. Če bi se premestil z zemlje nanj, koliko pomeni to v vesoljstvu? Kakor da bi se bil preselil iz ene vasice v drugo.

Kaj mikavnega in novega imam torej iskati na njem?

Obрни pogled na nočno nebo, razžarjeno od zvezdnega bleska! Med srebrnim svetlikanjem zvezdnega morja gori visoko na južnem nebu drobna rdeča lučica. Kot brleča svetilka na samotni ladji daleč na odprtem morju. Skozi ozvezdje Leva krmari danes tajinstvena barčica. Črez mesec dni jo najdeš zasidrano v sosednjem zvezdnem otočju in zopet beži dalje — in dalje po neutrudni nebesni poti.

Posestrima zemlji mora biti ta nemirna zvezdna ladjica z rdečo svetilko. Pravo „begajoče“ solnčno dete mora biti njen krmar, saj obkroža tudi on kot planet mogočnega družinskega očeta — žarko solnce. — Ime mu je „Mars“.

Med vsemi trepetajočimi tisoči, kolikor ti jih šteje oko na nebu, da, med vsemi milijoni, ki ti jih prižge daljnogled v brezdanjih globinah vesoljstva, ne najdeš zvezde, ki bi jo bilo opletla znanost s tako globokoumnimi in mičnimi pravljičami kot njega.

Poleg sijajne Večernice in svetlega Jupitra je Mars že priprostemu človeku najbolj očita prikazen na zvezdnem nebu. Njegov krvavordeči sijaj je vedno znova nase obračal oči ter vzbujal v duši grozo in strah.

„Žareče oglje“ so ga zvali v sanskritu naši pradedje ob bregovih Inda, „piróejs“, tlečo zvezdo, so ga imenovali Grki. Rimljani pa so krstili rdečo premičnico z njenim pravim današnjim nazivom, nadéli so ji ime boga krvi in vojske — Marsa.

Gorje onemu, ki mu je Mars vladar življenja! V tem so si bili edini v srednjem veku vsi vedeži, ki so umeli brati iz zvezd. Dvakrat gorje mu, komur je stal ob rojstvu v posamičnih izmed „dvanajsterih nebesnih hiš“. Ako ti je svetil v zibel n. pr. iz „hiše ženitve“, tedaj ti obeta hudobno, bojevito ženo, pristno Ksantipo.

Davno že je izpričal daljnogled, da planeti niso varljive večše, ki jih prižigajo rojenice in osodni duhovi ob tvoji zibeli, temveč da so nebesni svetovi, ki teko skozi vesoljstvo po železnih, neizprosnih zakonih. Gore in planjave, menjavo noči in dneva smo zazrli na površini teh daljnih zemlja, drobne lunice smo odkrili ob njih, ki jih spremljajo in jim razsvetlujejo noči. Edini Mars ni skinil tajinstvene krinke: tudi najboljši daljnogled je prikazal astronomu le svetlo rdečo liso, kot tleče oko nočne pošasti.

Nebeški plesalec.

Kako mogočno začudenje se je torej moralo vzbuditi, ko je krog l. 1660 zapazil Huygens na rdeči marsovi kroglici temnejše modrikaste pege. In če ga ne vara oko — pege drčijo po obli dalje in dalje — ter slednjič izginejo. Za vedno? — Ne, — prihodnja noč jih pripelje znova pred strmeče oko. Veličastna misel je morala kot blisk prešiniti Huygensa: Mars, vrteča se zemlja!

To ti je bilo tedaj veselja med „zvezdnimi vedeži“! Iz tega skromnega odkritja so čitali z vsemi podrobnostmi svetovno usodo — Marsa.

Prav isto noč je bila dotiskana njegova stoletna pratika, dotiskana za svet, ki blodi milijone kilometrov od nas po vesoljstvu.

Da se menja na Marsu noč in dan, so čitali zvezdogledi v tisti noči iz vrtečih se peg. Da se vrstita tamkaj tema in luč skoro natančno v 24urnem ritmu, torej enako, kakor na rodni zemlji. Da tiči v marsovem telesu os, ki se je nagnila v vrtoglavem planet-skem plesu, tako da ti brenči Mars pošev po svetovnem plesišču

krog solnca — kot vrtalka, ki ti jo zavrtali deček z viška na mizo krog svetilke na njeni sredi.

Tako obrača vrtoglavi, okroglotrebušni plesalec sedaj svojo glavo, sedaj zopet noge proti žgočemu solncu, da mu pripekajo žarki enkrat na južni, drugič na severni tečaj kroglastega telesa. Ko je priplesal plesalec enkrat vseokrog solnične dvorane, je dopolnil vse štiri planetske plesne figure: zimo, pomlad, poletje, jesen. — Vse, kakor zemlja.

In zapisala je zvezdna pratika: Mars se zavrti okoli osi v $24^h 37^m 23^s$ — tako dolg je torej njegov dan; okoli solnca priroma v 670 marsovih dneh — njegovo leto je torej samo za mesec dni krajše od dveh zemeljskih let.

Skoro istočasno se je posrečilo Huygensu še drugo važno odkritje. Vrh glave razkrinkanega plesalca je zapazil na južnem marsovem tečaju belo čepico.

Ali morda zebe solnčnega sinka, ki se je podal tako daleč od gorkega domačega ognjišča po svetu? Priprosta, skoro naivna je ta misel in vendar je morebiti resnična. Sloviti Herschel je posvetil vso pozornost tema marsovima čepicama, kajti med tem so zapazili, da krije tudi severni marsov tečaj enako pokrivalo.

In glej čuda! — Pravkar je minula na severni marsovi polobli zima. Obtečajne dežele, ki so bile dolgih 160 zemeljskih dni odete v temo in mraz polarne noči, se kopljejo zopet v oživljajočih solnčnih žarkih. Kako skrbno je odel Mars svoje pokrajine preko trde, neizprosne zime. Črez in črez jih je pokril s svetlo čepico, ki blesti v pomladnem solncu kot bi bila stkana iz snežnobeke volne. Vedno bliže proti solncu obrača Mars belo polarno kučmo. Že si sega na severni poluti pomlad v roke s poletjem — no, sedaj bi bi bil pač že čas, da si jo snameš! Manjša in manjša mu postaja zagonetna čepica, krči se in krči, da slednjič preostane od nje le droben svetel otoček na marsovem temenu.

Poletje se prerodi v jesen, jesen se umakne zimi. Nazaj v večno noč in mraz se odmika severni konec marsove vrtalke. — In kakor je bil paral in paral v pomladnjih dnevih obtečajno zimsko suknjo, tako je znova prede in prede v jesenskih večerih, da ga ne zaloti ostra zima brez varnostne odeje.

Eno samo rešitev pripuščajo zanimivi marsovi kapici, ki jih premenoma snema in natika, sedaj na severni, sedaj na južni poluti, kakor hiti preko njih vrsta letnih časov. Tudi Herschel ni izgrešil

te čudapolne rešitve: v belih čepicah motrimo večni led in sneg marsovih polarnih dežel.

Kjer pa se tali sneg, tamkaj mora biti tudi voda, in kjer je voda, ondi smemo upravičeno pričakovati tudi ozračja. Zrak in voda pa sta oče in mati — življenja.

Pogubonosna vedeževalska zvezda se je preobrazila pred očmi zvezdoznancev v ljubek svet, ki mu sveti dan in ga zastira noč, ki mu poje solnce kot nam veličastno simfonijo štirih letnih časov, ki hrume po njem mrzli sneženi viharji in mu buče razpenjena morja v jesenskih nevihtah.

Neko sladko, pritajeno vprašanje se je tedaj oglasilo v srcih zvezdoznancev: „Morebiti živijo na Marsu vendarle rojenice? — Živé, stoje in pojo ob zibeli njegovega življenja?“ —

Od Herschela do danes so si vedno znova zastavljali raziskovalci Marsa to vprašanje in skoraj enodušno odgovarjali nanj. Če te mika, da si priboriš tudi ti v njih zboru glasovalno pravico, se vglobi z menoj v obširne akte, ki so jih zbrali astronomi o Marsu, tej čudapolni zvezdi ugank!

— — — Zmračilo se je. Prijetno prasketa ogenj v kaminu. Sédi kraj mene in kramljajva!

„Kje torej iščete na Marsu življenja? Ali mari samo v njegovem vodovju? Ali pa se morda dvigajo na njem tudi plošče celin in otokov iz šumečih morij?“

— Rad bi ti pokazal na lastne oči marsove kontinente in morja, toda ta svet kroži tako daleč od nas po vesoljstvu, da razmotrijo njegovo površje jedva najboljši opazovalci v najbolj vedrih in čistih nočeh. Toda biti morajo opremljeni z najizbornejšimi daljnogledi. Luna nam je v primeri z Marsom tako blizu, da jo lahko smatramo za košček domače zemlje. Od 57 do 377 milijonov kilometrov je daleč do njega. —

„Odkod ta velika menjava v razdalji Zemlje in Marsa?“

— Sta pač oba svetá potnika — Zemlja in Mars. Veš, kakor dve jadrnici, ki v raznih razdaljah in z različno hitrostjo obkrožata svetilnik na samotnem otoku. Sedaj jadrata vštric, sedaj drčita vsaka na nasprotni strani svetilnika po morju. Mars je ona barka, ki vozi manj hitro in bolj daleč od zvezdnega svetilnika, solnca. —

„In koliko je to 377 milijonov kilometrov?“

— Če bi razpel od nas do Marsa žico in nabodel nanjo zemljo pri zemlji, kakor natika slaščicar sladke kostanje, tedaj bi potreboval skoro 30.000 zemljá. In če bi jih nasadil bolj poredko, n. pr. na

vsako lunino razdaljo eno samo, še vedno bi jih porabil skoro tisoč. Tolikrat je torej Mars dalje od nas kot luna. —

„In na to grozno razdaljo, praviš, razločujejo na njem celine in morja?“

— Da! Tudi jaz sem jih videl. Toda le „sled sence zarje“ one lepote, ki so jo odkrili na Marsu njegovi opazovalci in jo shranili v risbah.

Rdečkastorumena kroglica mi miglja pred očmi v daljnogledu. Na južnem tečaju ji blesti bela snežna čepica. Ko se polagoma privadi oko, se mi zdi kot da leži preko južne polute temnejši modrikast dih. Vedno bolj postaja izrazit in sčasoma razločim popolnoma jasno, kako segajo južne modrosive pokrajine v obliki nekoliko ukrivljenega lijaka v peščenorumene dežele na marsovem severu.

Povedali so mi, da sivkastomodre pokrajine so morja, rumenkaste pa kopna zemlja. Oni temni lij da je največji morski zaliv na Marsu in da se zove Velika Sirta. —

„Torej eno samo veliko morje na jugu in ena sama ogromna celina na severu?“

— Res, skoro tako. Toda v tem morju so odkrili astronomi po nepopisno trudapolnih opazovanjih cela obširna otočja, na prostnem kontinentu pa, ki pokriva daleko več kot polovico marsove oble, so izsledili široka modrikasta jezera.

Preteklo je že dobrih petdeset let, kar nam je podaril leydenski astronom Kaiser (1862—64) prvo zanesljivo in izredno podrobno karto marsovega površja. —

„Gore in doline, prerije in gozdovi, puščave in travniki, vse je zarisano na nji?“

— Vidiš, prav teh pokrajinskih slik so pogrešali areologi (marsoslovci) na marsovi obli. In predstavljali so si, da so njegove dežele ena sama brezupna pustinja — neskončna planjava peščenega morja, brez zelenečih oaz, brez holmov in hribov. Kamorkoli obrneš pogled: brezbrežje rumenega peska. Ni je samotne karavane, ki bi gazila skozi deželo molka in smrti, ni ga ne šumečega potoka in ne skromne rastline v izsušeni zemlji. Morje pa, ki liže obali te brezmejne mrtvašnice, je umazano plitvo močvirje, ki samo še čaka, da se zadostno ohladi v tej silni razdalji od ogrevajočega solнца in slednjič — zamrzne. — Končan je pokop solčnega sina.

Z žugajočim prstom so tedaj kazali proroki v bodočnost. Zemlja, oglej si svojo usodo in smrt! Tudi tvoja gorovja bo zmlel neumorni zob časa v prah in pepel ter ti ostružil nagubano lice. Kolikor ti bo dotlej še ostalo vodá, ti jih zasuje gorski pesek in grušč ter pretvori v plitvine. Sesule se bodo gore v peščene planjave, dvignili se bodo prepadi morja v plitve močvirne mlake.

Mars je dokaj starejši sin očeta solnca kot zemlja. Tudi je njegovo drobno telo živelo vse burnejše in hitreje planetsko življenje. Toliko preje je tudi dozorel in se postaral. V njem gledamo svet, ki je že izpolnil svojo vseмирsko nalogo in ki se pripravlja na neprebudno zvezdno spanje. In spal bi že davno, da ga ni prebudila k življenju čarodejna beseda.

Prekopi na Marsu.

Bilo je krog l. 1880, ko sta držala Zemlja in Mars vstric skozi vesoljstvo in ko je torej ločila obe barčici razmeroma majhna razdalja.¹

V Milanu je živel tedaj mlad astronom, Giovanni Schiaparelli, tenkozoren motritelj nebesnih prikazni ter samemu sebi strog in rabsoden kritik. Daljnogled posebne popolnosti ter vedno „jasno nebo italijansko“ sta mu bila zvesta zaveznika pri trudapolnem delu, ki se ga je lotil z mladeniško vnemo. Bila pa sta mu tudi neobhodno nujna pomočnika, kajti najtežavnejši objekt zvezdnega neba, marsovo lice, si je izbral za cilj svojih študij.²

— Kakor so zajezili egipčanski kralji poplave očeta Nila, izgredli v brezupno puščavo prekope ter razlili po njih blagoslov in življenje preko izsušene peščene zemlje, da je postromila palma ovela mahala, da se je dvignil sklonjeni papirus ob nabrekli strugi, da je veselo zamukala žejna živina po stajah: tako so oplodila blesteča Schiaparellijeva odkritja pustinje na Marsu. Prepojile so jih v pravem pomenu besede z oživljajočo mokroto.

Na marsovih celinah je zasledil Schiaparelli celo omrežje premočrtnih prekopov!

Vsevpiek po marsovih celinah, ki so jih doslej slikali areologi kot enolične rdečkastorumene planjave, je odkrilo bistro Schiaparellijevo oko prečudovito risbo. Drobne črte teko po njih, temne in ostre kot bi bile zarisane s tušem. Vežejo se, križajo in razhajajo,

¹ V mislih imam marsove opozicije v letih 1877, 1879 in 1881.

² Giovanni Schiaparelli: *Oservazioni astronomiche e fisiche sull'asse di rotazione e sulla topografia del pianeta Marte*. Rim 1778—86. (Astronomska in fizikalna opazovanja o osi in površju planeta Marsa.)

spajajo morja in jezera, da se ti vidi marsova obla, kot da bi bila omrežena od preumetno razvrščenih temnih prog. Ni jim vedel razložiti vzroka in bistva, v prvi zadregi jih je nazval po značilni obliki: kanale.

Nepopisno razburjenje v zboru zvezdogledov! Sto mogočnih teleskopov so naravnali na zagonetno rdečo zvezdo. — Vse brez uspeha! — Prekopi na Marsu so sad razgrete domišljije: smešna prevara ali nesramna laž!

Vsa velika odkritja so delila enako usodo, iz „laži“ in „prevare“ je vzbrstela kot roža — blesteča resnica.

V Ameriki sta se kmalu odzvala Lowell in Pickering, Flammarion v Parizu, Cerulli v Italiji, Douglas in Antoniadis ter so pričali s svojo avtoriteto za istinitost Schiaparellijevih opazovanj. Vsi ti so videli na lastne oči prekope na Marsu ter jih začrtali v karte. In glej presenečenja! — njih slike so se vjemale skoro do zadnjih detajlov.

Neizrečno zanimiva ubranost se je pojavila v razporedbi prekopov na Marsu.

V popolnoma premih črtah teče pretežna večina kanalov skozi rumene dežele, ne krenejo ne na desno ne na levo, kot da bi se jim mudilo, da odlože dragoceni tovor na določenem mestu. Morja spajajo z morji, od jezera vodijo k jezerom, od prekopa teko do prekopa in ni ga niti enega med mnogoštevilnimi prekopi, ki bi bil izpeljan brez cilja in smisla. Niti eden se ne končuje slepo v planjavah in iščeš ga zaman, ki bi ne bil kar najtesneje uvrščen v mogočno vodno žilje našega planeta.

Kako bi mogla zgraditi slepa priroda te ogromne preme trake, ki so razvrščeni tako smotreno in po tako enotnem načrtu preko kontinentov? Predrzna slutnja se je polastila človeštva: na Marsu bivajo razumna bitja.

Ljudje so zgradili orjaške prekope, da namakajo izsušene peščine. Kot krvne žile so jih razvodili po umirajoči puščavi, da brsti in klike življenje na planetu, ki ga je priroda že davno zapisala neizbežni smrti.

Vi inženjerji še nedogledne kulturne dobe, ki boste nekoč kanalizirali Saharsko pustinjo, ne pozabite si ogledati marsovo karto! Strmeli boste nad njeno smotreno geometrijo in se učili iz nje!

Tu ti izhajajo iz sivega jezera sredi žolte puščave prekopi v vse mogoče strani sveta kot zvezdni žarki, Križpotje Haronovo (Trivium Charontis) so krstili to pokrajino Marsa. Tamkaj ti je

v loku ukrivljen kanal izrezal iz kopne zemlje deželo Tavmazijo, okroglo, kot da bi jo bil izmeril s šestilom. Popolnoma krožno Solnčno jezero (Lacus Solis) se širi v njenem središču in napaja radijarne struge, da izgleda „Dežela čudes“ kot ogromno kolo.

Otoki prekrizani od kanalov v diagonalah, struge, vzporedne kot brzojavne žice, dežele, omejene od prekopov v pravilnem kvadratu — in kar ti še poželi srce geometričnih slik, vse najdeš zarisane v detajlnih marsovih kartah.

Kadar občuduje človek preumetno risbo prekopnega omrežja na Marsu, tedaj često od samega presenečenja pozabi, da mu drobni papirni globus predstavlja cel ogromen nebesni svet. Tolik se vidi Mars iz daljnih zvezdnih perspektiv. Toda koliko meri v resnici njegova navidezno nežna planetska pajčevina?

Vznemirljivo se glasi odgovor astronomov. — Kakih 30 km so široki najožji izmed prekopov na Marsu, ki jih ravno še komaj razbere prodorna sila najjačjih daljnogledov; do 300 km meri od brega do brega največji med njimi, Nilosyrtis; približno 60 km znaša njih poprečna širina, torej neprimerno več kot najogromnejšega veletoka rodne zemlje. Celo Ljubljansko polje bi lahko posadil kot otok v to ogromno strugo.

Enako velikanska je tudi njih dolžina. Kratki prekopi teko sicer kvečjemu 600 km daleč, toda mnogo orjakov lahko našteješ, ki se kot ogromna kača ovijajo cele četrtine marsovega telesa, več kot 5000 km daleč. Titanski mora biti ta „vodovod“, širok kot cela dežela bi peljal od Rima do Petrograda!

Kdo naj pri tej nepojmljivi razsežnosti kanalskega omrežja še veruje v bajko o „zgradbah razumnih bitij“? — Kvečjemu, če bi prebival na Marsu narod samih Herkulov, orjakov po telesu, ali pa — orjakov po duhu.

— Kako mirno je še počivala zemlja v naročju očeta solnca, ko je Mars že davno živel svobodno planetsko življenje. V milijonletni preteklosti spijo na njem one dobe, ki jih živimo danes na zemlji kot vročo sedanost.

Stoječ na „višku“ kulture gledaš prezirljivo nazaj na ono kosmato pošast, ki je s kamenito sulico v roki sledila po evropskih pragozdih in stepah turu in zobru, ki se je bratila po vlažnih, mračnih duplinah z medvedom in levom.

In bitja na Marsu? — Ali ne motrijo ona tvoje kulturne sedanosti iz še veliko višje umske perspektive? Kdo ve, ali sploh

štejejo Marsijanci tvoje „stoletje elektrike in pare“ med zgodovino človeške „kulture“, ali ne govorijo morda o njem kot o daljni, ugasli zarji, ki je svetila nekoč k prihodu „razumnega“ bitja — nadčloveka? Smele Nietzschejeve sanje so morda na Marsu že davnaj pozabljena resnica.

Pripelji svojega prednika z zverskim zobovjem in kamenim kopjem v sedanost ter mu razkaži svoje kraljestvo, motorje in zračna letala, elektriko in umetnost kirurga — ne bo te razumel, pokleknil bo pred teboj — in te molil.

Enako stojiš ti danes pred čarobnim kraljestvom človeka na Marsu. Tvoj duh ne zmore njegovih globin. Presiromašno je tvoje umsko merilo, da bi izmeril z njim kulturno zgradbo Marsijancev!

— Pogled v bodoče kulturne zarje in zaupanje v nezadržan napredek človeštva sta podkrepila našo vero v brezmejno stvariteljno silo visoko razvitega marsijanskega plemena.

Vrhutega pa je astronomija Marsijancem izdatno olajšala „herkulovo delo“.

Kdo bi si drznil trditi, da morajo biti kanali na Marsu v vsej svoji širini umetno izkopane vodne struge? Tudi egipčanski kralji niso prekopali celega Egipta; tesne prekope so razvodili po njem, in vendar je zazelenela ob poplavi cela obširna dežela.

Kar nam prikazuje na Marsu daljnogled kot enoten temen prekop, to je v resnici obširen zeleneč pustinski pas, ki ga napaja in oživlja ozka žila v njegovi sredini.

Leta 1878 je opazoval Schiaparelli, kako je zapadel na Marsu sneg. Belkasta proga se je vlegla preko puščav in prekopov. Če bi bili kanali v resnici ogromne izdolbene struge, napolnjene v vsej svoji širini z žuborečim vodovjem, tedaj bi morali teči povsem nemoteno skozi snežene planjave. Toda daljnogled je pokazal drugače. Kjerkoli se je križala svetla snežna proga s prekopi, je zamedla na obeh straneh njih bregove s snegom, da je samo še v sredini preostala ozka temnejša struga.

„Po teh opazovanjih je pač vsak dvom nad marsovimi kanali izključen!“ mi pritrjuješ.

— Še davno ne, dragi prijatelj! Nov, veliko bolj tehten pomislek je našla znanost proti prekopom na Marsu. In bilo se je resno bati, da se nam cela divna kanalska teorija lepega dne ne „posuši“ v pravem pomenu te besede in da nam preostanejo struge — prazne in suhe.

Astrofizika nam je zaupala važno novico, da je Mars že skoro popolnoma izsušen svet, ki razpolaga le z izredno majhno množino vode.

Nikdar se ne zavijejo njegove pokrajine v gosto oblačje, nikoli se ne vlijejo oživljajoče plohe na žejne puščave. Niti jesenska megla, niti soparica poletnega dneva ne odene njegovih dežel z medlim, neprozornim plaščem.

Kadarkoli obrneš nanj daljnogled, te pozdravijo jasni obrisi celin in morij skozi marsovo čisto, planinskovedro ozračje.

Po njegovih kontinentih vlada leto in dan tropična suša.

Če se zmegli tuintam kak skromen kotiček, če se zasveti vsake svete čase enkrat nežna snežena pega, kaj naj zaleže to mogočnim prekopom? — Kot da bi kanil kapljico vode na razbeljeno železo.

Iz katerega rezervoarja naj se tedaj prehranjuje marsovo vodno žilje, odkod, misliš, da zajema one ogromne množine voda, ki jih popije dan na dan peščena pustinja? —

„Brezdvomno iz morja!“

— Toda marsovi „oceani“ so le borne močvirne plitvine.

Kjer se proži danes sinja vodna gladina, tamkaj zaslediš čez mesec dni rdečkastožolt kontinent; kjer se je včeraj kopalo v južnem vodovju rumeno otočje, ondi se jutri že širi modrikasta morska ravan.

Prava „dvoživka“ je voda na Marsu, morje napol in napol kopna zemlja, z enim imenom — močvirje.

Kdo bi tedaj gradil prekope skozi brezmejne puščave, pa bi ne imel niti rek in potokov, niti kaplje dežja izpod vedno vedrega neba? Kdo bi razpel struge od morja do morja, pa bi se moral neprestano bati, da se mu morja sama ne izsuše in jih ne „preplavi“ celina?

Če je prekopno omrežje na Marsu v istini delo razumnih bitij, tedaj je moralo biti dograjeno ob času, ko se je ponašal Mars še z zadostno množino vode. V njem občudujemo ogromen nagroben spomenik marsijanske kulture. — Tukaj počiva velekulturni rod Marsijancev, podlegel je v nadčloveški borbi s prirodnimi silami. — Tako stoji pisano na njem.

— Le na prvi pogled te premoti ta misel. Če jo premeriš do dna, ti zablisne iz nje nov argument za smotrenost in živo potrebo kanalov na Marsu.

Svetu, ki so mu izravnane gore in morja zasuta, preti poleg suše še druga, enako opasna nevarnost. V polarnih čepicah leži njen izvor, ki smo jih pozabili vzeti v račun pri vodni bilanci.

Dovolj jasno ti Mars pripoveduje o nji, kadar se poslavlja zima od njegovih dežel.

— Pomlad je tu! Kako enolične in puste vstajajo marsove pokrajine iz zimskega spanja. Zarumenela so jezera in morja kot da bi se bila izsušila preko zime. Obledeli so po celinah temni prekopi, da jedva še tu in tam opaziš medlo sled njih omrežja. Na beli tečajni kučmi počiva toplo pomladno solnce. V njegovih žarkih se tali snežna odeja — in ko prihaja poletje, ji je odkopnel že obširen pas. Temen rob se pojavi vseokrog taleče se čepice, kot da bi tamkaj zastajalo in naraščalo globoko vodovje. Že nabrekajo plitva morja na jugu in stopajo preko nizkih otokov. Vedno temnejša se riše planjava vodá, ko se je napila polarne povodnji. Bliže in bliže k celinam hrumi narastlo vodovje. Zdaj, zdaj bo planila strašna poplava preko nizkih peščenih planjav in potopila v vesoljnem potopu vse kontinente.

Sedaj se odprite, vi žejni prekopi! Vklenite pretečo poplavo v meje svojih bregov in popeljite nje grozo kot blagoslov po izmučeni zemlji!

In res! — Struga za strugo se stemni po žoltih celinah, ostrejše in jačje postajajo črte prekopov, množe se, spajajo v enotno omrežje. In ko je sila največja — prikaže se čudo!

Kar čez noč se pojavi poleg nabreklega kanala, sedaj tu sedaj tam, nova vzporedna struga. Kot da je odprla ob najhujši nevarnosti tajinstvena roka zatvornice nevidnega kanala.

Ko je l. 1888 Schiaparelli prvič popisal ta zagonetni pojav podvojitve marsovih prekopov, so učenjaki majali z glavami. In še danes bi ga prištevali med bajke iz „Tisoč in ene noči“, da ga niso videli na lastne oči in izpričali tudi drugi resni in trezni opazovalci.

(Konec prihodnjič.)

Književna poročila

Dr. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*. VI. zvezek. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. Str. 873—1088.

V svetovni zgodovini so se odigrali v dobi, ki jo v letošnjem zvezku opisuje dr. Gruden, namreč v 17. in 18. stoletju, veliki dogodki. Starc države so začele razpadati, oziroma so tudi razpadle (španska, švedska, poljska, turška) in na njih mesto so stopile nove vesile (ruska, avstrijska, pruska). V politiki je zavladal cerkveni in državni absolutizem, ki se je umaknil pozneje prosvetljenemu in s

prosvetljenostjo se je začelo tudi novo duševno življenje za evropske narode. Za nas Slovence vsa ta doba ne pomenja veliko, posebno ne za naš narodni in duševni razvoj. Narodnega življenja je jako malo. Junaška doba odbijanja turških napadov počasi poneha in istotako tudi kmečki upori. Živahno protestantsko slovstveno delovanje je zatrto, a literarni poskusi protireformacijskih pisateljev so slabi in precej osamljeni ter ohranjujejo komaj kontinuiteto slovstvenega delovanja in ljubezen naroda do tiskane slovenske knjige. Kolikor je duševnega življenja med nami, je tuje. Romanska kultura se začne širiti in pod njenim vplivom ustvarjajo razni tuji laški umetniki slikarska, kiparska in stavbna dela. Med plemstvom in meščanstvom se širi italijanski vpliv in vedno večje je število laških plemenitašev in meščanov. Nikjer našega duha. Šele s prosvetljeno dobo se začneja zopet živahnejše gibanje slovenskega duha in šele tedaj zopet slišimo o delu in delih Slovencev. Neplodnost in suhoparnost 17. in 18. stoletja za Slovence se pozna tudi pisatelju. Posebno prvi del letošnjega snopiča Zgodovine slovenskega naroda je malo zanimiv in bi bil še manj, če bi ga ne krasilo precejšnje število slik. Z večjim zanimanjem bo vsakdo čital drugo polovico, ki popisuje kulturne razmere: plemstvo, meščanstvo, trgovino in obrt, znanost in umetnost, slov. slovstvo, kmetijske hiše, ljudske običaje, nošo in končno razne nadloge, ki so trle naše prednike: kužne čase, čarovništvo. Glavni vir je bil pisatelju za ta del Valvasor in po njem je posnetih tudi precej prav zanimivih slik.

Po dosedanjem obsegu Zgodovine sklepajoč, pričakujemo od pisatelja še dva snopiča. Le škoda, da sedmega radi vojnega časa ne prejmemo prihodnje leto.

I. B — k.

Koledar šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1917. Izdalo in založilo vodstvo. 89. 156 str. + inserati. Cena broš. 1 K 20 v.

Med našimi narodno-obrambnimi organizacijami nadaljuje svoje delovanje tudi med vojsko edino Družba sv. Cirila in Metoda. V minolem šolskem letu je vzdrževala 18 otroških vrtcev, ki jih je obiskovalo nad tisoč otrok, in šest ljudskih šol z 31 razredi, med temi so tri tržaške osemrazrednice s 40 oddelki in nad 2000 učenci. Njeni zavodi v Krminu, Pevmi in na Blanči pri Gorici vsled vojnih dogodkov niso delovali. „Vestnik“ nam je podal natančno bilanco družbe l. 1915, izvestje o njeni imovini in proračun za l. 1917 z edino postojanko: „Stroški 160.000 K“, ki trka na rodoljubna srca vseh zavednih Slovencev. Delovanje podružnic je bilo vsled obstoječih razmer močno ovirano, a ponekod še vendar precej živahno. — Za običajnim koledarjem so uvrščene najnovejše poštno določbe in lestvice kolkovin, katerim sledita črtica o 90letnem jubilarju Luki Svetcu, družbenem podpredsedniku od njenega postanka, in življenjepisa blagega dobrotnika Antona Poljšaka, ki je zapustil vse svoje imetje šolski družbi. — Vojnim in drugim smrtnim žrtvam v vrstah D. C. M. v hvaležni spomin je nanizana daljša vrsta kratkih nekrologov s slikami. Ing. I. Mačkovšek je priobčil zanimivo statistično razpravo o narodnostih na Primorskem po prvem uradnem raziskovanju pred 70 leti; A. Beg je opozoril na stoletnici rojstva dveh odličnih Slovencev: Davorina Trstenjaka in Andreja Pirnata. Leposlovní del, v prozi in verzih, je po večini oskrbel Ksaver Meško. T. D.

Jubileji in nekrologi

Ob desetletnici smrti vstaja Simon Gregorčič († 24. XI. 1906) iz porušenega groba kot prerok. Preroka se je čutil pesnik sam; saj je dne 21. sušca 1902 okoli polnoči spesnil naslednje verze:

„Εκ Δού; μανθόμενος.“

Prerok in pesnik! ta sta dvojčka,
En duh obema in obraz,
Iz ene zibke sta, povojčka,
Iz ene matere podojčka, —
Li v njima nisem združen jaz?

Mordà sem združen! v srečo? v kazen!?
Čepràv! Bog, hvala Ti za dar!
Teh dveh je slednji bogoblazen;
Teh dvojčkov pa nikar narazen,
Ta vkup živi naj Tvoja stvar!

S. Gregorčič.

Pesniška lepota in preroška grozota se družita zlasti v odi „Soči“. Naprošen, da bi dal nekaterim svojim pesnim komentarje, je odgovoril pesnik: Komentarji?! Saj so pesmi prozorne ko Soča. Pa naj bo! K „Soči“. Opazil si gotovo, da sem rabil samo prilike iz naših planin, dokler ne pridere do ravnin; — potem je Soča in pesem drugačna. Zaljubljen sem v našo Sočo. — A kaj bi se bahal z mojo „Sočo“?! Pokličem Ti samo v spomin roman tajnika Napoleona I. Vel. Romanovo dejanje vrši se tu na primorskih tleh. Naslov je „Ivan Žbogar“, poslovenjen v „Sl. Narodu“. Sam Napoleon I. Veliki ga je čislal in na otoku sv. Helene pripisaval opazke. Meniš, da sem zašel od predmeta? — ni moja navada. Zveza! Pisatelj Ivana Žbogarja piše, da je prehodil mnogo sveta, a tako lepopobarvne reke, da ni videl, kakor je Soča. Jaz sem pisal pesem mnogo prej nego čital „Žbogarja“! Kako sem bil vesel, da Francoz in jaz — enak ukus! . . . Pismo Gregorčičevo, ki se nahaja v njem pravkar navedeni komentar, je datirano 10. 8. 02 Sv. Lovrenca dan; dodan mu je pripis:

O spomni se kedaj mučenca,
Ki spal bo bliz sv. Lovrenca!

Krasne so Gregorčičeve preroške vizije v Pepelnični noči, v Velikonočni. O pesnikovem prvem posmrtnem jubileju iskreno želimo, da bi se čim preje obistinile.

I. Pobjlšar.

Pisateljska 25letnica Eng. Gangla. Kot drugoletnik ljubljanskega učiteljskega je napravil „Rastislav“-E. Gangl v novembrski Zvonovi številki (I. 1891) prvi korak v literarno javnost. V naslednjih Zvonovih letnikih so se množili Rastislavovi pesniški prispevki, da jih je bilo v nekaj letih za lično zbirko „Iz luči in teme“. Skoro istočasno se je pridružil sotrudnikom Tomšičevega „Vrtca“, v „Učiteljskem tovarišu“ je proslavil 300letnico rojstva Komenskega. E. Gangl je ustanovitelj „Zvončka“, našega najboljšega mladinskega mesečnika, ter tudi ves čas (17 let) njegov spreten urednik. Ustanovil je nadalje Mladinsko knjižnico, ki jo izdaja „Društvo za zgradbo

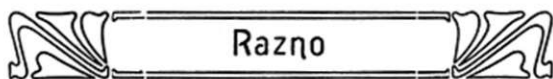
učiteljskega konvikta*. Za to knjižnico je spisal tri zvezke, in letos ji je podaril rokopisov za tri nove snopiče. S posebno ljubeznijo deluje kot odbornik imenovanega društva od njega ustanovitve (1895); poleg tega je pa tudi najdelavnejši odbornik oziroma član vseh drugih društev napredne učiteljske organizacije in najzaslužnejši organizator slovenskega naprednega učiteljstva. Svojemu stanu in slovenski mladini je poklonil vse, kar sta najboljšega premogla njegova duša in srce! In kar njegovih telesnih in duševnih sil in dragocenega časa niso absorbirali boji za stan in šolo, jih je posvetil slovenskemu leposlovju. Mohorjanom je napisal obsežni povesti Veliki trgovci in Trije rodovi. „Priateljem mladosti, tovarišem veselja, bratom dela in naporov“ je poklonil svoje Bele rojake. Gabrščkova „Slovenska knjižnica“ je objavila njegovi izvorni drami Sad greha, Sin; trodejanka „Katka Poljakova“ je ostala v rokopisu. Polni tehtnih idej in iskrene domovinske ljubezni so njegovi pesniški cikli, ki jih je priobčil v Zvonu in Slovanu. — Na mnoga veselejša, uspehov polna leta!

Devetdesetletnico je praznoval dne 8. vinotoka 1916 Luka Svetec, zdrav duševno in telesno. „Sedemdeset — mnogo je let“, tako je pel Stritar dr. Janezu Bleiweisu. Svetcu se jih je nanizalo dvajset več, on je dosegel med slovenskimi slovstvenimi in političnimi veljaki najvišjo starost. Naj jo nadaljuje do najskrajnejših mej in naj doživi dobo, ko se poleže svetovni vihar krog drage mu lipe slovenske, ki jo je opeval v svoji mladosti! Domu in rodu je bila posvečena njegova mladost, za nju moška leta; za doma rast, korist in slavo deluje še sedaj častiti stavec. Zgodaj je zastavil večše pero; izpod njega so vrele pesmi in povesti, pravljice in reki, jezikovne razprave in kritike, pravoslavni sestavki in uvodni članki; iz njegovih zgovornih ust so vrel v raznih zbornicah temeljiti govori v obrambo narodnih pravic; iz njegovega zlatega srca je kipela ljubezen do slovenske mladine, kar neovržno svedoči njegovo neumorno delo v Družbi sv. Cirila in Metoda, kateri je ustanovitelj, podpredsednik in častni član. Jubilar Luka Svetec je stal vedno v prvi vrsti kot neomahljiv voditelj, a hkrati je marljivo izvrševal v svojem obližju podrobno narodno delo. Njegovo delovanje, s katerim je proslavil dom in sebe, je naslikal pred 10 leti v „Ljubljanskem zvonu“ v krasni prigodnici Simon Gregorčič. Pesnikovemu sklepnemu voščilu se pridružujemo tudi mi, kličeči velezaslužnemu jubilarju: „A Večni tudi tu na sveti, daj dolgo srečno Ti živeti. On daj Ti oni čas zazreti, ko srečen bo naš dom in rod...“

† **Evgen Sajovic**. Dne 31. oktobra 1916 je dokončal svoje življenje Evgen Sajovic, telovadni učitelj na II. državni gimnaziji v Ljubljani. Pokojni je bil rojen 12. maja 1880 v Kranju, kjer je maturiral 1. 1901. Najprej se je odločil za pravnštvo; toda zanimanje in ljubezen do proučevanja in gojenja telesne vzgoje mu je določila drugo smer. L. 1905 je napravil na dunajskem vseučilišču izpit za telovadnega učitelja, in je v tej lastnosti vstopil 1. 1912 na II. državni gimnaziji. Pobudo za telovadbo je sprejel v telovadnici ljubljanskega Sokola, kjer ni svoje pažnje posvetil samo praktičnemu vežbanju, ampak tudi strokovnemu proučevanju telesnih vaj. Od 1896, toraj celo dvajsetletje, je verno služil Sokolstvu. Po dovršeni gimnaziji je stopil aktivno v njegove vrste. Skupno z rajnkim dr. Jankom Šavnikom je reorganiziral idejno in strokovno Sokola v Kranju, in mu je bil tudi nekaj let načelnik. Po ustanovitvi Gorenjske župe pa je bil ves čas njen načelnik. Vztrajno je deloval v vseh strokovnih odsekih, bodisi v organizaciji ali teoriji, pri praktičnem pouku ali pri novi terminologiji. Samostojno je izdal vadbeno knjižico za mladino od 6—14 leta: „Učenci in učenke“ I. del (1913) in „Priprava za vaditeljske

izpite* s češko-slovenskim terminološkim slovarčkom (1913). L. 1910 je ustanovil skupno z M. Ambrožičem telesnovzgojni strokovni „Vaditeljski list“, ki ga je s strokovnimi sestavki pretežno sam preskrboval. Bil je sotrudnik vseh slovenskih sokolskih glasil in ni bil le znan v slovenskih temveč tudi v čeških sokolskih vrstah. V pedagoškem listu „Popotnik“ je objavil (1913–14) slovenski prevod učne osnove in instrukcij za pouk telovadbe in prirejanja mladinskih iger na gimnazijah in realnih šolah. Pripravljaj je izdajo telovadnih učnih knjig, toda zavrata bolezen je prečrtala vse njegove načrte. V sedanjih težkih časih, ko se spreminja vse, kar je urejevalo doslej odnošaje med človekom in človekom, se je zmanjšala vrednost poedinca, vendar zadene težko naš maloštevilen narod izguba slehernega kulturnega delavca, in z Evgenom Sajovcem je izgubila mlada, uprav razvijajoča se panoga telesnovzgojnega znanstva težko nadomestljivo moč. Časten mu spomin!

Br. Sokolov.

Otec Rogerij, govornik v novi ljubljanski stolnici. Dr. Jož. A. Glonar „Med reformacijo in romantiko“ (Lj. zvon XXXVI. 1916. št. 6. str. 265) piše: „Novost je podatek, da je o. Rogerij imel pri posvečevanju ljubljanske stolnice dve pridigi v slovenskem jeziku. Odkod ima ta podatek, tega Marn ne pove; iz Rogerijevega dela samega gotovo ne“ — nego iz „Historia cathedralis ecclesiae Labacensis auctore Joanne Gregorio Thalnitzschero I. U. D. Labaci Anno MDCCI (Edidit A. Koblar) Labaci 1882. Dolničar popisuje konec spisa slavnosti, ki so se vršile v novi stolnici sv. Nikolaja, med njimi slovesen prenos ostankov sv. Vitala in Varije v nedeljo dne 29. velikega srpana 1706. Dopoldne je pridigal tedaj župnik iz Kranja Jakob Schilling, popoldne o. Rogerij: A prandio finitis Vesperis concionem piam ac salutiferam dixit P. Rogerius, Labacensis, Capucinus, qua finita officium Defunctorum pro benefactoribus dictum (l. c. 82). Dne 8. velikega travna 1707 je bila stolnica slovesno posvečena. Slavnosti so se vrstile osem dni. Ob osmini je bil popoldanski govornik o. Rogerij: Hora quarta pomeridiana finitis Vesperis tertia concio seu ultima slavonica habita fuit a R. P. Rogerio, Labacensi Capucino, ordinario dominicali concionatore Conventus eorum. Sumpsit textum: „Compleverunt, consacrarunt domum Domini et obtulerunt munera.“ (l. c. 87).

I. Pobjoljšar.

Nekoliko narodnostne statistike o Poljaki. Prof. Stanislav Tync je po najnovejših virih sestavil statistično tabelo o narodnostnih, verskih, gospodarskih in šolskih razmerah Poljakov pod naslovom: Polska w cyfrach. Navajam nekoliko narodnostnih podatkov.

Rusija ima na ozemlju nekdanje Poljske z današnjimi 38,487.100 prebivalci 10,480.600 ali 27·20% Poljakov in sicer: V kongresni Poljski je izmed 13,058.000 prebivalcev Poljakov 9,424,000 ali 71·84%, Rusov je 6·74%, Nemcev 4·29%, Židov 13·42%; na Litvi in med Belorusi je izmed 12,915.000 prebivalcev 632.000 ali 5·53% Poljakov, Belorusov je 54·05%, Velikorusov 5·86%, Malorusov (Rusinov ali Ukrajincev) 3·60%, Židov 14·05%; med Malorusi je 424.600 ali 3·79% Poljakov, Malorusov je 76·85%, Židov 12·51% pri skupnem prebivalstvu 12,514.100.

Prusija ima na nekdanjem poljskem ozemlju z današnjimi 8,075.000 prebivalci 3,439.100 ali 42·59% Poljakov in sicer: Na Poznanjskem je med 2,099.800

prebivalci 1,290.700 ali 61·46% Poljakov, dočim je Nemcev 38·42%; v zapadno-pruski pokrajini je 1,703.500 prebivalcev, med njimi Poljakov 604.100 ali 35·47%, dočim je Nemcev 64·45%; v vzhodno-pruski pokrajini je izmed 2,064.200 prebivalcev 286·000 ali 13·88% Poljakov, a 81·37% Nemcev; v pruski Šleziji je 1,258.100 ali 56·88% Poljakov, dočim je Nemcev 40·04% pri skupnem prebivalstvu 2.208.100.

Pri Avstro-Ogrski je od nekdanje Poljske Galicija z 8,025.700 prebivalci, izmed katerih je 4,672.500 ali 58·6% Poljakov, dočim je Rusinov 40·2%, a Tešinsko z 233.900 ali 54·9% Poljaki in 18·0% Nemci pri skupnem prebivalstvu 434.700. Vsega skupaj ima Avstro-Ogrska 4,906.400 ali 57·9% Poljakov in 37·9% Rusinov na nekdanjem poljskem ozemlju z današnjimi 8,460.400 prebivalci.

Izmed današnjih 55,023.000 prebivalcev na ozemlju nekdanje Poljske je Poljakov 18,826.100 ali 34·21%. Vseh Poljakov sploh je po statistiki prof. Tynca 22,051.000.

Dr. Lončar.

Psiholog O. Külpe. — V mislih mi je silno resna vloga, ki pripade vzgojevalcu, v najširjem pomenu besede, po vojni. In kaj čuda, če se zamisliš ob pogledu, da „list za listom pada“, in sicer ravno s tistih vej, ki so najvažnejše za rast in procvit celotnega drevesa. Lani se je za vselej poslovil od svojih sotrudnikov E. Neumann, „oče eksperimentalne pedagogike“, in še na zatonu istega leta (1915) je šel O. Külpe, profesor na vseučilišču v Monakovem.

Kdo je bil Külpe? Kratko bi rekli — drug Wundt! Sicer se je Külpe v neobičajni meri poglobljaj v filozofska vprašanja vseh vrst, toda za veččaka je z imenom Külpe predvsem trdno združen pojem: eksperimentalna psihologija. Na ledini, v katero je Wundt zarezal prve vodilne brazde, je dalje oral in rahljal, sejaj in pripravljaj bogato žetev Külpe, osobito za svojega delovanja v würzburškem psihol. laboratoriju. Besedo „eksperimentalna psihologija“ je Külpe pojmoval nekoliko širje od Wundta, hoteč pritegniti v območje te metode celo vrsto takih duševnih dejev, ki se jim z dosedanjimi metodami ni dalo priti do živega: mišljenje, abstrahiranje, ocenjanje, tvoritev vzorov, estetsko in etično čustvovanje ...

Kulturni pomen Külpejevega delovanja je spretno ocenjen v besedah: „Mnogo mlajših izsledovalcev je Külpe popolnoma ali vsaj deloma izšolal in zastopniki drugih ved, osobito prirodoslovci pa medicinci, so se po njegovih delih, njegovih laboratorijih in njegovih učencih za trdno prepričali, kako pomenljiva veda je psihologija ter da ima vso pravico do obstoja.“ (A. Fischer).

Osobito ena panoga Külpejevih dušeslovnih eksperimentov utegne sčasoma vsem, ki imajo posla s poukom in z vzgojo, odpreti čisto novih vidikov: izučevanje mišljenja v smislu in po načelih „würzburške šole“. Znameniti psiholog W. Stern sodi takole o tem izučevanju: Odločilni uspeh tega izsledovanja je psihol. osamosvojitve pojavov in procesov mišljenja, to se pravi, s tem je premagana tista psihologija, ki je priznavala samo predstave in asociacije. Naši duševni procesi se ne vrše samo po mehanskih zakonih asociacije, temveč jih obvladuje smotrenost duševne aktivnosti, ki izbira, ureja in določa po smotrih: „determinirajočih tendencah“. (Glej Külpejev članek: Über die moderne Psychologie des Denkens v „Internat. Monatsschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik“, 1912.)

— a —

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000.—**
Rezervnega zaklada „ **1,330.000.—**

:: Sprejema vloge vsak delavnik. ::

Hranilnica je **puplarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlado**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¹/₄%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **³/₄%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vin., s pošto 20 vin. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vin., vez. 2 K 20 vin., s pošto 20 vin. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevlel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulver. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.

Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4 1/2 %

brez odbitka rentnega davka, katerega
plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna
kmečka posestva, radi tega je tudi ves
denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alojzij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000.—.
Hranilne vloge nad K 20,000.000.

:: :: **Ustanovljeno leta 1881.** :: ::